

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ І
ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:
ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ
БЕЗПЕКИ

Виконала: здобувачка вищої освіти
2 курсу магістратури
Галузь знань 28 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Гарбузенко Олена Павлівна
Науковий керівник: доктор
політичних наук, професор Вітман
Костянтин Миколайович
Рецензент: доктор історичних наук,
професор Кормич Людмила Іванівна

Одеса–2025

АНОТАЦІЯ
на магістерську роботу
Гарбузенко Олени Павлівни
на тему «Особливості державної політики у сфері енергетичної
безпеки»

Магістерський дослідницький проект на здобуття кваліфікаційного ступеня магістр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025.

Магістерське дослідження присвячено теоретичному та практичному аналізу гуманітарної політики органів влади в умовах воєнного стану, зокрема аналізу її сутності та особливостей, визначенню сучасних тенденцій та викликів, а також шляхів їх вирішення. Робота складається із вступу, 3 розділів, що містять 7 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

У магістерській роботі визначено, що енергетична безпека є ключовим компонентом національної безпеки, економічної стабільності та сталого розвитку держави, що забезпечує безперебійне постачання енергоресурсів, підвищення енергоефективності та стійкість енергетичної системи до внутрішніх і зовнішніх загроз. Метою дослідження був комплексний аналіз особливостей державної політики у сфері енергетичної безпеки України та розробка пропозиції щодо її вдосконалення в умовах сучасних викликів.

У роботі досліджено теоретичні підходи до визначення енергетичної безпеки та формування державної політики в цій сфері. Встановлено, що енергетична безпека є багатовимірним явищем, яке включає економічні, політичні, екологічні та соціальні аспекти, і поєднує правові, інституційні та управлінські механізми. Визначено ключові напрями політики енергетичної безпеки України, серед яких диверсифікація джерел та маршрутів постачання енергоносіїв, розвиток відновлюваних джерел енергії, формування конкурентного енергетичного ринку, забезпечення енергоефективності,

екологічної безпеки та поступове наближення законодавства України до норм ЄС.

Проаналізовано правові засади енергетичної політики на міжнародному та національному рівнях. Встановлено роль міжнародно-правових актів, таких як Європейська енергетична хартія, Паризька угода, Енергетична стратегія ЄС та інші, у формуванні прозорих енергетичних ринків, підвищенні енергоефективності та інтеграції України до європейського енергетичного простору. Визначено, що національні документи, зокрема Конституція України, закони у сфері енергетики та Енергетична стратегія України до 2050 року, забезпечують стратегічні основи переходу до кліматично нейтральної економіки, розвитку відновлюваних джерел енергії та децентралізації управління.

Встановлено, що повномасштабне вторгнення РФ призвело до руйнування критичної енергетичної інфраструктури, втрати потужностей атомної, теплової та гідроенергетики, скорочення видобутку енергоносіїв. Водночас дослідження засвідчило ефективність державної політики щодо відновлення та модернізації енергетичного сектору, розвитку відновлюваних джерел енергії, впровадження децентралізованої генерації та цифрових технологій управління. Визначено основні проблеми, які потребують вирішення, серед яких залежність від імпорту енергоресурсів, низький рівень розвитку ВДЕ, олігархічний вплив на стратегічні рішення та необхідність модернізації атомного сектору.

Розглянуто міжнародний досвід та порівняльну політику енергетичної безпеки провідних держав, зокрема США, ЄС, Великої Британії та Китаю. Встановлено, що ефективні політики поєднують коротко- та довгострокові заходи, диверсифікацію постачання, розвиток відновлюваних джерел енергії, захист критичної інфраструктури та інтеграцію ризик-менеджменту. Досліджено практики диверсифікації, децентралізації та розвитку «зеленої» енергетики в ЄС, які демонструють комплексний підхід до забезпечення стійкості енергетичних систем, економічної ефективності та інтеграції в

регіональні енергетичні ринки. Встановлено значущість адаптації цих практик для України задля зміцнення енергетичної незалежності та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Визначено напрями реформування державної політики у сфері енергетичної безпеки України, серед яких розвиток ефективної системи публічного управління, децентралізація, впровадження інноваційних технологій, цифровізація процесів прийняття рішень, підвищення інституційної спроможності органів влади та гармонізація законодавства з європейськими стандартами. Обґрунтовано необхідність стратегічного, ризик-орієнтованого управління енергетичним сектором, інтеграції України у європейський енергетичний простір, розвитку відновлюваних джерел енергії, мікромереж, технологій накопичення та підготовки фахівців у сфері енергетичного менеджменту.

Визначено нові підходи до формування стійкої, інноваційної, кліматично нейтральної енергосистеми, здатної гарантувати енергетичний суверенітет держави навіть в умовах глобальних криз. На основі проведеного аналізу розроблено практичні рекомендації для публічного управління.

Таким чином, у роботі обґрунтовано ключову роль державної політики у сфері енергетичної безпеки як фундаментальної складової національної безпеки, проаналізовано сучасні виклики та проблеми, визначено напрями реформування та вдосконалення політики, встановлено значущість інтеграції міжнародного досвіду та розвитку «зеленої» енергетики для забезпечення довгострокової стійкості енергетичного сектору України.

Ключові слова: енергетична безпека, державна політика, національна безпека, енергетична стратегія, енергетична незалежність, енергетична інфраструктура, енергетичний сектор, відновлювані джерела енергії, геополітичні ризики, сталий розвиток.

SUMMARY

for the master's thesis of Harbuzenko Olena Pavlivna on the topic "Peculiarities of state policy in the field of energy security"

Master's research project for a master's degree in the specialty 281 "Public management and administration". – National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2025.

The master's thesis is devoted to a theoretical and practical analysis of humanitarian policy by governmental authorities under martial law, with particular emphasis on examining its essence and characteristics, identifying contemporary trends and challenges, and exploring potential solutions. The work consists of an introduction, three chapters encompassing seven subsections, conclusions, and a list of references.

The study establishes that energy security is a key component of national security, economic stability, and sustainable development, ensuring uninterrupted energy supply, enhancing energy efficiency, and maintaining the resilience of the energy system against internal and external threats. The primary aim of the research was to conduct a comprehensive analysis of the peculiarities of Ukraine's state policy in the field of energy security and to develop proposals for its improvement in response to contemporary challenges.

The thesis investigates theoretical approaches to defining energy security and shaping state policy in this domain. It demonstrates that energy security is a multidimensional phenomenon encompassing economic, political, environmental, and social aspects, integrating legal, institutional, and administrative mechanisms. Key policy directions of Ukraine's energy security were identified, including the diversification of energy sources and supply routes, development of renewable energy, establishment of a competitive energy market, promotion of energy efficiency, environmental protection, and gradual alignment of Ukrainian legislation with European Union standards.

The legal foundations of energy policy at both international and national levels were analyzed. The study establishes the role of international legal instruments, such as the European Energy Charter, the Paris Agreement, and the EU Energy Strategy, in promoting transparent energy markets, enhancing energy efficiency, and integrating Ukraine into the European energy space. National documents, including the Constitution of Ukraine, energy-related laws, and the Energy Strategy of Ukraine until 2050, provide strategic frameworks for transitioning to a climate-neutral economy, developing renewable energy sources, and decentralizing governance.

It is demonstrated that the full-scale Russian invasion led to the destruction of critical energy infrastructure, loss of nuclear, thermal, and hydroelectric capacity, and reduced energy production. Simultaneously, the research highlights the effectiveness of state policies aimed at restoring and modernizing the energy sector, developing renewables, implementing decentralized generation, and adopting digital management technologies. Key challenges requiring attention include dependency on imported energy resources, underdeveloped renewable energy sectors, oligarchic influence on strategic decisions, and the need for modernization of the nuclear sector.

The study examines international experience and comparative energy security policies in leading countries, including the United States, the EU, the United Kingdom, and China. It finds that effective policies combine short- and long-term measures, supply diversification, renewable energy development, critical infrastructure protection, and integration of risk management practices. Practices of diversification, decentralization, and the promotion of “green” energy in the EU demonstrate a comprehensive approach to energy system resilience, economic efficiency, and integration into regional energy markets. The adaptation of these practices for Ukraine is identified as critical to strengthening energy independence and enhancing national economic competitiveness.

The research defines directions for reforming Ukraine’s energy security policy, including the development of an effective public administration system,

decentralization, implementation of innovative technologies, digitalization of decision-making processes, strengthening institutional capacity, and harmonizing legislation with European standards. The necessity of strategic, risk-oriented management of the energy sector, integration into the European energy space, development of renewables, microgrids, storage technologies, and specialist training in energy management is substantiated.

New approaches to forming a resilient, innovative, and climate-neutral energy system capable of ensuring national energy sovereignty even under global crises are identified. Practical recommendations for public administration have been developed based on the analysis.

Overall, the thesis substantiates the central role of state policy in energy security as a fundamental component of national security, analyzes contemporary challenges and problems, identifies directions for policy reform and improvement, and highlights the significance of integrating international experience and promoting “green” energy for ensuring the long-term resilience of Ukraine’s energy sector.

Keywords: energy security, state policy, national security, energy strategy, energy independence, energy infrastructure, energy sector, renewable energy sources, geopolitical risks, sustainable development.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ	7
1.1. Поняття енергетичної безпеки: зміст та ключові складові	7
1.2. Теоретичні підходи до формування державної політики у сфері енергетичної безпеки	16
Висновки до 1 розділу	25
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	27
2.1. Правові засади енергетичної політики України	27
2.2. Поточний стан та проблеми реалізації стратегії енергетичної безпеки України в умовах війни та геополітичної нестабільності	41
Висновки до 2 розділу	53
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	55
3.1. Порівняльний аналіз політики енергетичної безпеки країн світу	55
3.2. Практики диверсифікації, децентралізації та розвитку «зеленої» енергетики в ЄС: уроки для України	62
3.3. Напрями адаптації та реформування державної політики енергетичної безпеки в Україні	69
Висновки до 3 розділу	79
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89

ВСТУП

Актуальність теми магістерської роботи. У сучасному світі енергетична безпека стала одним із визначальних чинників стабільного розвитку держав, важливою складовою національної безпеки, економічної стійкості та геополітичного впливу. Вона охоплює питання надійного постачання енергоресурсів, диверсифікації джерел енергії, розвитку внутрішнього енергетичного потенціалу, а також стійкості енергетичної інфраструктури до зовнішніх і внутрішніх загроз. В умовах глобальних трансформацій, спричинених змінами клімату, зростанням світового попиту на енергоресурси, нестабільністю на енергетичних ринках та ескалацією геополітичних конфліктів, питання енергетичної безпеки набуло ключового значення не лише для окремих країн, а й для міжнародної спільноти загалом.

З початком повномасштабної агресії Російської Федерації проти України енергетична безпека постала як критично важливий компонент виживання держави. Обстріли енергетичної інфраструктури, шантаж енергоресурсами на глобальному рівні, порушення логістичних ланцюгів поставок енергоносіїв актуалізували необхідність перегляду державної політики в цій сфері. У відповідь Україна активізувала зусилля з розвитку власних енергетичних потужностей, переходу до відновлюваних джерел енергії, посилення стратегічного планування та інтеграції у європейський енергетичний простір.

На перспективу енергетична безпека України має стати основою сталого розвитку, економічної незалежності та політичної суб'єктності держави. Вона тісно пов'язана з реформою енергетичного сектору, децентралізацією управління, розвитком «зеленої» енергетики та цифровізації управлінських процесів. Формування ефективної державної політики у цій сфері є умовою досягнення енергетичної незалежності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, захисту критичної інфраструктури та забезпечення добробуту громадян.

Таким чином, актуальність дослідження особливостей державної

політики у сфері енергетичної безпеки визначається як глобальними тенденціями, так і гострими національними викликами, що зумовлює необхідність ґрунтовного наукового аналізу, оцінки наявних політик і розробки практичних рекомендацій для їх удосконалення.

Ступінь розробки теми дослідження. Проблематика енергетичної безпеки як складової національної безпеки держави є об'єктом активного наукового аналізу політологів, економістів та фахівців в сфері публічного управління та адміністрування.

Проблематика управління енергетичним сектором є предметом численних наукових досліджень. Проблемам енергетичної безпеки присвячена значна кількість наукових праць дослідників, таких як: Є. Бобров, Ю. Ващенко, М. Земляний, А. Лісовий, Х. Мітюшкіна, В. Микитенко, А. Прокіп, Н. Рябець, О. Суходоля, Ю. Харазішвілі, Г. Черняченко, В. Чичулін, К. Чичуліна, О. Шевченко, А. Шевцов та ін.

Основні напрями державної політики у сфері енергоефективності та енергозбереження розкрито у працях таких учених, як В. Геєць, В. Григоровський, В. Джеджула, М. Ковалко, Т. Сердюк, Ю. Ященко та інші. Проблеми підвищення енергоефективності національної економіки висвітлює у своїх дослідженнях В. Микитенко.

Проблематика стійкості енергетичної системи в умовах воєнних дій висвітлюється у працях К. Єфремової, Ю. Коваленко, Д. Лазаренка, О. Марченко, Є. Новікова, І. Яковюка та інших учених. Дослідники акцентують на необхідності адаптації державної політики до реалій гібридних загроз, серед яких руйнування критичної інфраструктури, залежність від імпорتنих енергоресурсів і зростання кіберризиків.

Теоретичні та прикладні напрацювання зазначених дослідників створили основу для формування ефективної системи управління енергетичною безпекою держави. Водночас потребує подальшого вивчення сучасна ситуація в контексті воєнного стану та потреби вироблення шляхів вдосконалення енергоефективності та стійкості в умовах війни.

Об'єкт дослідження – державна політика України у сфері енергетичної безпеки.

Предмет дослідження – теоретичні, методологічні та практичні аспекти формування, реалізації та вдосконалення державної політики щодо забезпечення енергетичної безпеки України.

Мета дослідження – проаналізувати особливості державної політики у сфері енергетичної безпеки України та розробити рекомендації щодо її удосконалення в умовах сучасних викликів.

Відповідно до мети завданнями дослідження є:

- визначити сутність, зміст та ключові складові поняття «енергетична безпека»;
- розглянути теоретичні підходи до формування державної політики у сфері енергетичної безпеки;
- дослідити правові засади енергетичної політики України;
- проаналізувати поточний стан та проблеми реалізації стратегії енергетичної безпеки України в умовах війни та геополітичної нестабільності;
- провести порівняльний аналіз політики енергетичної безпеки країн світу;
- оцінити практики диверсифікації, децентралізації та розвитку «зеленої» енергетики в ЄС та їх значення для України;
- з'ясувати напрями адаптації та реформування державної політики енергетичної безпеки в Україні та розробити пропозиції щодо вдосконалення такої політики з урахуванням міжнародного досвіду.

Методологія дослідження. У дослідженні використовується комплекс методів, що забезпечують системний підхід до вивчення проблеми.

Основні методи дослідження: аналіз та синтез – для визначення ключових понять і закономірностей у сфері енергетичної безпеки; порівняльний аналіз – для вивчення міжнародного досвіду та його застосування в Україні; моніторинг та оцінка нормативно-правових актів і програм – для оцінки ефективності діючої державної політики; контент-аналіз

– для вивчення офіційних документів, стратегій та політичних програм; інтерпретація даних статистики – для оцінки стану енергетичного сектору та загроз енергетичній безпеці.

Елементи наукової новизни роботи полягають в комплексному аналізі державної політики у сфері енергетичної безпеки з урахуванням новітніх загроз, зокрема війни, кібербезпеки та глобальних енергетичних криз. У роботі здійснено міждисциплінарний синтез управлінських і політичних підходів, а також порівняно український досвід з практиками західних країн.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття енергетичної безпеки: зміст та ключові складові

Енергетична безпека, як ключовий чинник збалансованого суспільного розвитку, вже тривалий час перебуває у фокусі глобальної енергетичної політики. Її забезпечення є одним із пріоритетів державної політики більшості країн світу, адже воно слугує основою стабільного економічного зростання та соціального добробуту. Події на світовому енергетичному ринку підтверджують актуальність проблеми енергетичної безпеки як у глобальному, так і в національному вимірах. Зростання інтересу до проблеми енергетичної безпеки зумовлене прогнозованим загостренням конкуренції за доступ до енергоресурсів і гарантії стабільності їх постачання. Розвинені держави поступово перестають бути домінантними споживачами енергії не через зменшення потреб, а внаслідок випереджального економічного зростання країн, що розвиваються. Це призводить до появи нових впливових акторів на енергетичному ринку й посилює конкуренцію за джерела енергії. Особливо гостро це питання постає для України, яка через системні атаки на критичну інфраструктуру стикається з дефіцитом енергоресурсів.

Усвідомлення стратегічної потреби держав у безперебійному постачанні енергоресурсів сформувалося ще наприкінці XIX століття, коли механізація армій зумовила постійну потребу у паливі [88]. Упродовж XX століття питання енергопостачання неодноразово ставало ключовим для розвинених країн, що сприяло формуванню сучасної системи енергетичної безпеки з відповідними інститутами та регуляторними механізмами.

У сучасних умовах науковий дискурс демонструє різноманітність підходів до тлумачення поняття «енергетична безпека», що охоплюють економічні, політичні, екологічні та соціальні аспекти. Відсутність єдності у визначенні змісту цієї категорії та брак узгодженої концепції, здатної відобразити сучасні виклики, зумовлює потребу у подальших теоретико-

методологічних дослідженнях.

Вперше поняття «енергетична безпека» знайшло відображення в офіційних документах розвинених країн під впливом енергетичних криз 1973 і 1978 років. Згодом поняття «енергетична безпека» стало включати стабільні поставки газу. Актуальність проблеми енергетичної безпеки вплинула також на появу різних форм трактування поняття «енергетична дипломатія» [79] в залежності від методів, що використовуються державою, організацією або групою країн у своїй енергетичній політиці.

Дослідники енергетичної безпеки держав аналізують методи її забезпечення, зумовлені національними особливостями, які залежать від енергетичного потенціалу країни та різних небезпек в енергетичному секторі. Вони розкривають сутність і зміст енергетичної безпеки та дають її визначення. Останнім часом при вивченні енергетичної безпеки вчені враховують фактор нерівномірності ресурсного забезпечення країн, що формує принципові розбіжності щодо шляхів його забезпечення. Розбіжності, в свою чергу, обумовлені протилежними інтересами країн, що експортують енергоресурси, і країн, що їх купують.

Сучасні дослідження сутність поняття «енергетична безпека» розкривають через принципи доступності, надійності, екологічності та стійкості енергетичних систем, а її структура нерозривно пов'язана з ширшим поняттям національної безпеки. Так, у праці Д. Стройних та ін. підкреслюється, що енергетична безпека – це спроможність забезпечувати потреби суспільства в енергії технічно, економічно та екологічно ефективно як у нормальних, так і в кризових умовах, з одночасним захистом державної суверенності в процесі формування енергетичної політики [108]. Аналіз цілісного підходу до визначення поняття в науковій літературі показує, що історично цей термін формувався на основі трьох ключових елементів: доступності, доступності за ціною та стійкості системи до зовнішніх впливів, з подальшим розширенням до екологічної складової.

У межах дискурсу національної безпеки енергетичний компонент розглядається як один із визначальних, адже безперебійне постачання енергоносіїв забезпечує функціонування держави, економічний розвиток та стійкість інфраструктури. У роботі А. Шуляк та Н. Шуляк докладно охарактеризовано, що забезпечення сталого рівня власного енергетичного виробництва є передумовою енергетичного суверенітету та мінімізації залежностей від зовнішніх чинників [104].

Західна традиція національного аналізу проблематизує основу концепції через призму вразливості. Так, в класичній праці А. Б.Ловінса та Л. Х. Ловінса «Крихка сила: Енергетична стратегія для національної безпеки» підкреслено, що централізовані системи в США є «крихкими», а відновлювані, децентралізовані джерела здатні мінімізувати ризики порушення енергопостачання [89]. Найновіші дослідження вказують, що концепт енергетичної безпеки трансформується в напрямі інтеграції стійкості як здатності системи витримувати «шокові» та «повільні» розриви у постачаннях, що особливо важливо в умовах пандемій, воєнних дій чи кліматичних змін.

Таким чином, поняття «енергетична безпека» у рамках національної безпеки включає декілька взаємопов'язаних елементів: надійність постачання, економічну доступність, екологічну відповідність, стійкість до зовнішніх загроз і підтримання енергетичного суверенітету. Таке багатомірне бачення забезпечує основу для формування державної політики, покликаної гарантувати стабільність і життєздатність суспільства навіть за екстремальних умов.

В науковій літературі сформувались широкий та вузький підходи до визначення поняття «енергетична безпека». З позиції вузького підходу енергетична безпека розглядається переважно як забезпечення безперебійного, надійного і достатнього постачання енергетичних ресурсів для задоволення потреб економіки та населення [43]. Такий підхід акцентує увагу на фізичних і технічних аспектах енергопостачання, а також на

стабільності функціонування енергетичної інфраструктури навіть у разі виникнення зовнішніх або внутрішніх загроз.

Широкий підхід до поняття енергетичної безпеки охоплює не лише безперервність постачання енергії, а й економічні, політичні, екологічні та соціальні аспекти. Згідно з цим підходом, енергетична безпека є складовою частиною національної безпеки, яка включає у себе гарантії енергетичної незалежності, захисту від геополітичних ризиків, сталого розвитку енергетичного сектору, а також забезпечення відповідності екологічним нормам і міжнародним стандартам [86].

Національна безпека, у свою чергу, є комплексною системою, що забезпечує захист національних інтересів держави в різних сферах життєдіяльності. Структура національної безпеки включає політичний, військовий, економічний, інформаційний, екологічний, соціальний та енергетичний сектори. Політичний сектор забезпечує стабільність державних інститутів і правової системи; військовий відповідає за оборону та захист від збройних загроз; економічний сектор – за стійкість національної економіки та ресурсне забезпечення; інформаційний – за захист інформаційного простору та протидію інформаційним атакам; екологічний – за збереження природного середовища; соціальний – за стабільність і розвиток суспільства; а енергетичний сектор є фундаментальним, оскільки забезпечує безперервність енергопостачання, що необхідне для функціонування всіх інших секторів [91].

Національна безпека є інтегрованою системою, у якій кожен сектор виконує свою функцію, а їх взаємодія забезпечує комплексний захист державних інтересів. Особливе значення у цій структурі має енергетична безпека, що виступає критичною передумовою для стабільного розвитку і безперервного функціонування всієї державної системи.

Проте виділяється і інший зріз до аналізу енергетичної безпеки – галузевий. За цим критерієм серед існуючих підходів до концепції енергетичної безпеки можна виділити три наукові школи.

Представники першої наукової школи зосереджують увагу на

політичних аспектах енергетичної безпеки. Вони аналізують питання стабільності зовнішніх енергетичних ринків, надійності постачань, ціноутворення, конфліктів, пов'язаних із транзитом енергоресурсів, а також вплив енергетичної політики на зміцнення національних інтересів держав. У межах цього підходу енергетична сфера розглядається як простір взаємодії, конкуренції та пошуку компромісів між державними та приватними моделями управління.

Друга школа, представлена переважно економістами, акцентує на дослідженні закономірностей економічного зростання та споживання енергоресурсів, прогнозуванні розвитку енергетичного сектору, аналізі чинників довгострокової стабільності, проблемах диверсифікації джерел енергії та конкуренції між атомною, тепловою й газовою енергетикою. Представники цього напрямку розробляють моделі прогнозування та пропонують можливі сценарії майбутнього розвитку енергетики.

Третя школа, яку формують академічні екологи та представники національних і міжнародних неурядових організацій, концентрує увагу на екологічному та соціальному вимірах енергетичної безпеки. Її представники виходять із принципів сталого розвитку, наголошуючи на недостатньому відображенні проблем глобальних екологічних змін і кліматичних викликів у сучасній політиці. Водночас реалізація більшості екологічних ініціатив стикається з труднощами, зумовленими високою вартістю та низькою комерційною ефективністю екологічно безпечних технологій.

Попри відмінності у підходах, усі три школи поділяють спільну позицію: держави, виступаючи від імені національних урядів, несуть відповідальність за забезпечення своїх економік і суспільств енергетичними ресурсами, враховуючи вимоги довгострокової економічної та екологічної стійкості. Незважаючи на наявні розбіжності, науковці одностайні у визнанні необхідності невідкладного прийняття рішень щодо майбутнього використання вичерпних енергоресурсів і ядерної енергії, адже саме ці рішення визначатимуть характер розвитку світової енергетики у XXI столітті.

Останніми роками поняття «енергетична безпека» істотно розширилося. У науковій літературі, державних документах та офіційних звітах міжнародних організацій з'явилася низка уточнених дефініцій цього поняття, що відображають прагнення інтегрувати енергетичну складову в систему забезпечення національної безпеки в довгостроковій перспективі

Десятки визначень терміна «енергетична безпека» використовуються в нормативних документах інших країн світу та міжнародних організацій. Наприклад, Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) формулює поняття «енергетична безпека» так: «це безперебійна доступність енергоресурсів за доступною ціною, яка є прийнятною з точки зору екології» [68]. МЕА трактує енергетичну безпеку як комплексну систему, що охоплює три основні складові: безпеку постачання нафти, газу та електроенергії. Такий підхід зумовлений тим, що саме ці ресурси залишаються головними джерелами енергії, а отже, енергетичні ринки вразливі до впливу різних чинників від кліматичних змін і природних катастроф до воєнних конфліктів [58, с. 175–176].

Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) відзначає сім складових концепції енергетичної безпеки, серед яких: взаємність (безпека попиту так само важлива для виробників, як безпека поставок для споживачів енергії) і універсальність (в рівній мірі застосовна до розвинених країн і країн, що розвиваються). Разом з тим, енергетична безпека має ґрунтуватися на таких основних елементах сталого розвитку: економічне зростання, охорона довкілля, соціальний розвиток, подолання бідності, сучасність надання енергетичних послуг споживачам, цілісність ланцюжка створення вартості (розвідка, видобуток, переробка та збут ресурсів однаково важливі), єдність у часі (еквівалентність короткострокової та довгострокової енергетичної безпеки), технологічний розвиток, кооперація стейкхолдерів.

У нормативних документах Європейського Союзу під енергетичною безпекою розуміють фізичну доступність енергоресурсів за економічно доступною ціною. У США це максимальна самодостатність енергетичними

ресурсами, підвищення енергоефективності, освоєння нетрадиційних видів енергії та збільшення стратегічних запасів нафти.

Міністерство енергетики та зміни клімату Великої Британії заявляє, що енергетичну безпеку можна розділити на безпосередню безпеку на фізичному рівні, цінову безпеку та геополітичну безпеку [64].

Аналіз наведених вище визначень поняття «енергетична безпека» свідчить, що це поняття відображає лише загальні стратегічні цілі та проблеми, що існують в енергетичному секторі на національному та міжнародному рівнях. Переважна більшість таких визначень енергетичної безпеки характерна для країн, які не мають достатніх енергетичних ресурсів.

У вітчизняному законодавстві поняття енергетичної безпеки трактується по-різному. Зокрема, у статті 1 Закону України «Про електроенергетику» воно визначалося як стан електроенергетичної системи, що забезпечує технічно та економічно безпечне задоволення поточних і майбутніх потреб споживачів в енергії при дотриманні вимог екологічної безпеки. При цьому під енергією розуміли електричну або теплову енергію, вироблену на відповідних об'єктах [27]. Проте зазначений закон втратив чинність з прийняттям Закону України «Про ринок електричної енергії» [32] 2017 року, в якому вже немає визначення цьому поняттю.

У Законі України «Про національну безпеку України» енергетична безпека також прямо не згадується: держава визначає напрями політики лише у сферах воєнної, зовнішньополітичної, економічної, екологічної, інформаційної безпеки та кібербезпеки [31].

Натомість у стратегічних документах енергетична безпека розглядається ширше: як складова економічної та національної безпеки. Так, нині вже скасована Енергетична стратегія України до 2030 року підкреслює, що енергетична безпека означає здатність держави ефективно використовувати власні енергоресурси, диверсифікувати джерела постачання, підтримувати стабільність енергопостачання в умовах миру, надзвичайних ситуацій чи війни, а також мінімізувати вплив коливань цін на світових ринках [34]. У

Енергетичній стратегії до 2035 року (також вже втратила чинність) цей термін уточнюється: енергетична безпека трактується як захищеність національних інтересів у забезпеченні доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії технічно безпечним, економічно ефективним і екологічно прийнятним способом – як у звичайних, так і в надзвичайних умовах [35].

Вітчизняні науковці також по-різному визначають зміст поняття «енергетична безпека». Зокрема, А. Шидловський і М. Ковалко визначають енергетичну безпеку як ключову складову економічної безпеки держави, що проявляється у забезпеченні її паливно-енергетичними ресурсами та здатності енергетичного комплексу підтримувати нормальне функціонування економіки й енергетичну незалежність країни [25, с. 370]. О. Суходоля розглядає енергетичну безпеку як спроможність держави технічно надійним, економічно ефективним і екологічно прийнятним способом задовольняти потреби суспільства в енергоресурсах, забезпечуючи стабільну роботу економіки й захист національних інтересів навіть у кризових умовах [42, с. 8].

Ю. Ващенко трактує її як стан захищеності суб'єктів енергетичних відносин від загроз дефіциту енергії, що передбачає гарантований доступ до якісних і безпечних енергетичних послуг за доступними цінами, безперервність та надійність постачання, диверсифікацію джерел і розвиток відновлюваної енергетики [109, с. 41].

На думку В. В. Микитенка, енергетична безпека – це система, що поєднує економічні, політичні, техніко-технологічні, ресурсні, організаційні та наукові потенціали, без урахування яких неможливо здійснити повноцінний аналіз жодного аспекту безпеки [22, с. 41]. Подібну позицію поділяє А. Дейна, що визначає енергетичну безпеку як комплекс взаємопов'язаних теоретичних, економічних, правових і екологічних заходів, спрямованих на безперебійне забезпечення потреб держави в паливно-енергетичних ресурсах і раціональне їх використання у виробництві, споживанні та міжнародній торгівлі [7, с. 162].

Узагальнюючи ці підходи, енергетичну безпеку можна розглядати як здатність держави гарантувати споживачам необхідний обсяг і якість енергії

за будь-яких умов як у стабільний період, так і в умовах дії внутрішніх чи зовнішніх дестабілізуючих чинників. Вона передбачає наявність достатніх ресурсів, безперервність їх постачання, економічну доцільність і доступність енергії.

Як зауважує І. Яковюк, енергетична безпека має довгостроковий аспект (інвестиції в енергетику відповідно до темпів економічного розвитку) і короткостроковий (оперативна реакція на зміни ринку, баланс попиту й пропозиції) [58, с. 176].

Загалом управління енергетичною безпекою спрямоване на мінімізацію ризиків та загроз і використання наявного потенціалу для зміцнення стійкості енергосистеми. До внутрішніх чинників відносяться забезпеченість власними ресурсами, енергетичний баланс, соціально-економічна політика, законодавча стабільність і стан екології. Серед зовнішніх факторів – геополітичні інтереси, коливання ринкової кон'юнктури, концентрація енергоресурсів у нестабільних регіонах, енергетична бідність та ризики терористичних актів.

У дослідженні проблеми забезпечення енергетичної безпеки держави ключовим є експортно-імпортний аспект. Не випадково вчені вивчають характер взаємодії основних факторів міжнародних енергетичних відносин і ступінь їх особистого впливу на світові енергетичні процеси, простежують тенденції розширення учасників світового енергетичного ринку. Експерти та розробники енергетичної політики намагаються вивчити та знати всі нюанси енергетичної стратегії своїх основних партнерів по енергетичному співробітництву.

Головним у забезпеченні енергетичної безпеки держави, на думку науковців, є не стільки проблема нестачі чи наявності ресурсів, скільки питання збалансованої енергетичної політики держави та можливості ефективно використовувати доходи, отримані від продажу енергоресурсів.

Отже, в цілому основні теоретичні положення, що вивчаються вченими в області енергетичної безпеки, полягають в наступному: енергетична безпека є частиною національної безпеки і полягає в захисті держави від усіх

можливих негативних подій, які можуть порушити безперебійне енергопостачання країни.

На думку аналітиків, процес забезпечення енергетичної безпеки в державах формується під впливом індивідуальної ресурсної складової, ступеня економічного розвитку, просторової складової, геополітичних цілей, які формують різні загрози для енергетичного сектора цих країн. Залежно від цих особливостей кожна країна виробила власний механізм постійного подолання загроз та забезпечення енергетичної безпеки.

1.2. Теоретичні підходи до формування державної політики у сфері енергетичної безпеки

Енергетична безпека як постійна потреба держави та її громадян виступає особливим об'єктом державної політики та публічного адміністрування. Вона є непорушним пріоритетом, який має забезпечуватися на всіх рівнях політичного, економічного та соціального розвитку країни.

Енергетична безпека може розглядатися як стан стабільного та безпечного функціонування національної енергетичної системи, що ставить у центр уваги питання безпеки як об'єкта управлінського впливу та адміністрування. Водночас енергетична безпека виступає об'єктом правовідносин, які, за визначенням О. Баранова, охоплюють матеріальні та нематеріальні блага, що задовольняють потреби та інтереси суб'єктів правовідносин у межах їхніх юридичних прав і обов'язків, а також інших зацікавлених сторін [2]. Такі блага можуть проявлятися у формі речей, документів, інтелектуальної власності, особистих нематеріальних благ, послуг, робіт і результатів поведінки. У цьому контексті енергетична безпека виступає комплексним об'єктом правовідносин, який формується в процесі забезпечення національної безпеки, підтримки економічного зростання та стабільного функціонування соціальних інститутів, включно з задоволенням потреб споживачів.

Як складова публічного управління, енергетична безпека підпорядковується визначеним принципам адміністрування. Публічне управління передбачає цілеспрямований, організуючий та регулюючий вплив державних і недержавних суб'єктів на об'єкт суспільної життєдіяльності, який здійснюється як безпосередньо через форми самоуправління, так і опосередковано через спеціально створені структури (державний апарат, органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські об'єднання, асоціації та бізнес-структури) [24, с. 4]. Вказані характеристики повністю узгоджуються з особливостями енергетичної безпеки як об'єкта державного адміністрування.

Логічний зв'язок між адмініструванням енергетичного сектору, формуванням його нормативної бази, визначенням пріоритетів та потреб і процесом державного управління підкреслює той факт, що формування та реалізація державної політики є невід'ємною складовою публічного адміністрування. Державна політика визначається як процес прийняття суспільно значущих рішень, спрямованих на регулювання конкретних сфер суспільного життя. Зокрема, О. Валевський визначає державну політику як діяльність органів державної влади щодо вирішення проблем, яка оптимально реалізує суспільні інтереси [4, с. 21], тоді як В. Романов, О. Рудік та Т. Брус підкреслюють її стабільність, організованість та цілеспрямованість дій уряду стосовно визначеної проблеми або предмета [39, с. 12].

У системному вимірі державна політика виступає як сукупність цілеспрямованих заходів для розв'язання соціально значущих проблем, задоволення суспільних інтересів та забезпечення стабільності конституційного, економічного та правового ладу, реалізованих через владні інституції, що володіють монопольним правом законного примусу. В. Тертичка акцентує на взаємозалежності соціально-економічних, політичних, культурних та інших детермінант, що впливають на формування та реалізацію державної політики [44, с. 133-135].

У контексті сучасного демократичного суспільства важливо

враховувати, що формування державної політики не може обмежуватися лише координаційно-управлінськими функціями владних інституцій, оскільки базові елементи цього процесу формують великі соціальні групи, політичні об'єднання та громадські спільноти [1].

Таким чином, енергетична безпека виступає багатовимірним і стратегічно важливим об'єктом державної політики, поєднуючи в собі як правові, так і управлінські аспекти. Вона є складовою публічного адміністрування, що забезпечує стабільне функціонування енергетичної системи, економічний розвиток та соціальну стабільність держави. Формування та реалізація державної політики у сфері енергетики є цілеспрямованим процесом, який враховує взаємозалежність соціально-економічних, політичних та культурних детермінант, і реалізується через владні інституції та активну участь громадських і соціальних спільнот.

Особливий статус енергетичної безпеки як непорушного пріоритету держави обумовлює необхідність спеціалізованих механізмів її формування, адміністрування та контролю, що підкреслює її ключову роль у забезпеченні національної стабільності та безпеки.

У процесі формування сучасної державної політики у сфері енергетичної безпеки важливо спиратися на теоретичні засади, які сформувалися в межах провідних зарубіжних та вітчизняних наукових підходів. Основними теоретичними рамками, в межах яких аналізується енергетична політика держав, є неореалізм, неоліберальний інституціоналізм, конструктивізм, підходи політичної економії та концепції стійкості (*resilience-based approach*). Кожен із підходів фокусується на різних аспектах енергетичної безпеки та пропонує специфічні інтерпретації завдань державної політики в цій сфері.

У класичній міжнародно-політичній теорії неореалізм, представлений працями К. Волтца та Д. Єрґіна, що висвітлюють зв'язок між енергетичною політикою та геополітичним суперництвом, розглядає енергетичну безпеку як стратегічний ресурс, який необхідно захищати від зовнішніх загроз та конкурентів, що вимагає активного втручання держави у міжнародну політику

та побудови власних стратегічних резервів.

К. Волтц розглядає світову систему як анархічну, де держави діють, виходячи з прагнення забезпечити власне виживання та максимізувати потужність [110]. В контексті енергетичної безпеки цей підхід підкреслює значення контролю над енергетичними ресурсами як одного з ключових елементів національної безпеки. Д. Єргін [113] в своїх працях демонструє, як конкуренція за енергоносії впливає на геополітичну динаміку та навіть призводить до збройних конфліктів. За неореалізмом, енергетична безпека розглядається.

Неоліберальний інституціоналізм, розвинутий Р. Кеогейном та Дж. Найєм [85] пропонує альтернативне бачення: держави можуть співпрацювати у сфері енергетики через міжнародні інститути, спільні механізми координації та правові угоди. Важливу роль у цьому підході відіграє Міжнародне енергетичне агентство, яке пропонує інструменти колективного реагування на енергетичні кризи. У працях Т. Ван де Граафа [80] відзначено, що ефективне стратегічне планування, прозорість ринку, злагоджені дії країн-імпортерів та накопичення резервів можуть зменшити вразливість національної енергетичної системи.

Конструктивістський підхід виділяє соціальні та культурні аспекти, підкреслюючи, що енергетична безпека формується не лише матеріальними, а й ідеологічними чинниками, зокрема уявленнями про справедливість та ризики. Відповідно до ідей А. Венда та Е. Адлера, енергетична безпека є результатом соціально сформованих уявлень, які залежать від історичного досвіду, культурного контексту і внутрішньополітичних наративів [111]. Б. Савакол розглядає поняття енергетичної справедливості, підкреслюючи важливість суспільного сприйняття ризиків, доступу до енергії та впливу енергетичної політики на різні соціальні групи. Його підхід дозволяє розглядати державну політику не як нейтральний інструмент, а як вияв боротьби між ціннісними орієнтаціями суспільства щодо сталості, справедливості та технологічного розвитку [105].

Політична економія трактує енергетичну безпеку крізь призму глобального капіталізму та структурної влади, визначає вплив транснаціональних корпорацій і держав на енергетичні ринки, а також пов'язані з цим виклики, такі як рентна залежність і геоекономічна конкуренція. У працях Дж. Колган і М. Кларе [87] висвітлюються механізми, через які транснаціональні корпорації та великі держави здійснюють вплив на ринки енергії, ціноутворення та регуляторну політику. Дж. Колган показує, що залежність держав від нафтової ренти може сприяти політичній нестабільності та збройним конфліктам [66]. У цьому підході держава виступає не лише як споживач, а й як учасник складної мережі інтересів, де енергетична політика є інструментом геоекономічного впливу.

Останнім часом зростає значення підходу, що базується на концепції стійкості. Його прихильники підкреслюють необхідність адаптивності енергетичних систем та інтеграції екологічних аспектів у державну політику, що актуально в умовах кліматичних змін і технологічних трансформацій. У працях Cherp і Jewell енергетична безпека аналізується як здатність системи адаптуватися до шоків, зберігати функціональність та швидко відновлюватися після криз [65]. Такий підхід наголошує на важливості децентралізації енергетичних систем, розвитку відновлюваних джерел енергії, інституційної гнучкості та локальної автономії. Це відкриває нові горизонти для формування адаптивної державної політики, орієнтованої на довготривалу стійкість, а не лише на короткострокову безпеку.

Окрему групу становлять політологічні підходи до формування державної політики у сфері енергетичної безпеки, які фокусуються на взаємодії влади, суспільства та інституцій у прийнятті рішень. У межах інституціоналізму увага приділяється ролі формальних та неформальних правил, що визначають поведінку політичних акторів. Дослідники Е. Остром та П. Холл підкреслюють, що стабільна енергетична політика вимагає довгострокових, інституційно вбудованих механізмів, які забезпечують участь різних зацікавлених сторін, включаючи громадянське суспільство [94].

У межах демократичної теорії політики енергетичної безпеки розглядаються крізь призму легітимності, підзвітності та прозорості. Вчені, як-от А. Фун та Е. Райт, стверджують, що інклюзивність та участь громадян у виробленні політики дозволяє підвищити якість рішень і знизити ризики соціального конфлікту навколо енергетичних питань [78]. У політологічних дослідженнях набуває популярності підхід публічної політики, який пропонує аналіз політичного процесу як послідовності етапів: ідентифікація проблеми, формулювання рішень, прийняття політичного рішення, реалізація та оцінювання [83]. Такий підхід дозволяє систематизувати процес формування енергетичної політики й інтегрувати дані з інших галузей – економіки, екології, соціології.

Політологічні підходи забезпечують глибше розуміння того, як формуються політичні пріоритети у сфері енергетики, які актори впливають на цей процес, як забезпечується легітимність та ефективність прийнятих рішень. У контексті України це має особливе значення, з огляду на потребу у підвищенні прозорості енергетичного управління, посиленні інституційної спроможності та залученні громадянського суспільства до процесу прийняття рішень.

Системний огляд літератури свідчить про багатовимірність поняття енергетичної безпеки, яке охоплює геополітичні, інституційні, соціокультурні та екологічні аспекти. Для формування ефективної державної політики необхідна інтеграція різних теоретичних підходів з урахуванням національних особливостей та сучасних викликів, зокрема для України, що перебуває у складному геополітичному та економічному контексті.

У вітчизняному науковому дискурсі особливої уваги заслуговують праці О. Суходолі та Ю. Харазішвілі, які у співавторстві з іншими фахівцями розробили методологію системного аналізу та стратегічного планування енергетичної безпеки України, визначивши ключові індикатори стійкості енергетичного сектору в умовах геополітичних загроз [12]. Актуальні підходи до оцінки енергетичної безпеки також пропонують В. Чичулін та К. Чичуліна,

які акцентують увагу на необхідності гармонізації нормативно-правової бази з європейськими стандартами [54], А. Прокіп вивчає питання енергетичної безпеки в межах парадигми сталого розвитку [38]. Робота Г. Черняченко та Х. Мітюшкіної [53] доповнює дослідження класифікацією загроз і термінологічним уточненням поняття «енергетична безпека» для України.

Питання стійкості енергетичної системи в умовах війни розглядаються у роботах І. Яковюка, К. Єфремової, Є. Новікова [59], Ю. Коваленко, Д. Лазаренка, О. Марченко [17] та інших дослідників, які обґрунтовують важливість адаптації державної політики до умов гібридних загроз, зокрема руйнування інфраструктури, залежності від імпорту та кіберризиків.

Значний внесок у розвиток управлінських і стратегічних підходів до забезпечення енергетичної безпеки здійснили також Ф. Медвідь [21], А. Лісовий і О. Андрюх [18], Н. Рябець та І. Тимків [40], які досліджують зв'язок між енергетичною безпекою, сталим розвитком та економічною стійкістю. Їхні праці актуалізують роль публічного управління у створенні ефективних механізмів протидії енергетичним загрозам, формуванні стратегій розвитку відновлюваної енергетики, інтеграції в європейський енергетичний простір.

Таким чином, існуючий корпус наукових праць охоплює комплексний міждисциплінарний підхід до проблеми, який поєднує геополітичні, інституційні, соціокультурні та екологічні виміри. Водночас інтеграція міжнародних теоретичних здобутків із специфікою української енергетичної безпеки потребує подальшого розвитку та практичного втілення.

Розробка та реалізація енергетичної політики є фундаментальною передумовою досягнення стратегічних цілей, визначених у сфері економічного розвитку та енергетики. Головною метою енергетичної політики є підвищення енергетичної безпеки країни, яка є інструментом забезпечення національних інтересів шляхом безперебійного постачання різноманітних енергетичних продуктів за прийнятною кількістю, якістю та ціною.

Енергетична політика держави визначає стратегічні напрями, які

стосуються пріоритетів та можливостей розвитку в енергетичному секторі країни, а також розглядає основні напрямки на шляху енергетичної безпеки.

Метою політики є розробка довгострокового комплексного бачення держави, яке згодом стане основою для розробки коротко-, середньо- та довгострокових стратегій у сфері енергетики, що слугуватимуть основою для програм енергетичного сектору та подальшого розвитку нормативно-правової бази сектору.

До основних напрямів національної енергетичної політики належать: диверсифікація джерел постачання, оптимальне використання місцевих ресурсів і резервів; використання відновлюваних енергетичних ресурсів; розвиток енергетичного ринку та удосконалення механізму торгівлі енергоносіями; формування платформ для генерації та торгівлі чистою «зеленою» енергією; розробка та впровадження комплексного підходу до енергоефективності в державі; врахування аспекту навколишнього середовища в реалізації енергетичних проєктів; підвищення якості послуг та захист інтересів споживачів. Для України до цього переліку слід додати поступове зближення законодавчої та регуляторної бази з енергетичним законодавством ЄС.

Для підвищення національної енергетичної безпеки одним з основних напрямів є диверсифікація джерел і маршрутів постачання нафти, природного газу та електроенергії; ефективне використання місцевого енергетичного потенціалу; а в разі необхідності – створення стратегічних мінімальних запасів нафти та/або нафтопродуктів. Відповідно, розвідка існуючих запасів і раціональне використання потенційних природних ресурсів потребують повної підтримки. Місцева потреба в електроенергії повинна задовольнятися за рахунок власних енергетичних ресурсів, шляхом поступового заміщення імпортованих енергоносіїв.

Розвиток відновлюваних ресурсів є ключем до боротьби зі зміною клімату та розгортання більш чистих джерел енергії. Україна багата на гідроенергетичні ресурси, а також потенціал вітрових, сонячних, біомасових

ресурсів, які можуть бути використані для створення додаткових потужностей за рахунок внутрішніх та іноземних інвестицій. Для досягнення цієї мети необхідним є покращення інвестиційного клімату шляхом створення стабільної, прозорої та недискримінаційної правової бази; поглиблення міцних і стабільних торговельних відносин з енергетичними ринками західних країн; розбудови відповідної внутрішньої та транскордонної інфраструктури. Крім того, завдяки підтримці науково-дослідної діяльності все це дозволить зменшити залежність від імпортованих енергоносіїв та підвищити рівень енергетичної безпеки країни.

Конкурентна діяльність на ринку є найбільш ефективним інструментом оптимізації попиту та пропозиції на природний газ та електроенергію, що може бути досягнуто завдяки конкурентній ринковій кон'юнктурі.

Енергоємність є ключовим показником економічної потужності країни і важливою складовою конкурентоспроможності виробленого продукту. Зниження енергоємності за допомогою різних заходів управління попитом буде необхідною умовою економічного зростання, поліпшення соціальних умов і подальшого розвитку. Адекватні заходи для виробництва, передачі, розподілу та споживання енергії, а також програми енергоефективності відіграють важливу роль в оптимізації динаміки споживання енергії в країні.

При реалізації енергетичних проектів, які можуть мати екологічний та соціальний вплив, важливо враховувати кращі міжнародні практики, які включають оцінку впливу на довкілля та соціальну сферу, консультації з місцевим населенням, публічність та доступність інформації.

Ще одним важливим напрямком енергетичної політики є підвищення якості послуг (розвиток/відновлення інфраструктури передачі та розподілу та доопрацювання індивідуального обліку) та захист інтересів споживачів. У секторах природного газу та електроенергетики значна частка належить природним монополіям. Тому особливо важливим є посилення регулятивної функції контролюючих органів, які через врахування двосторонніх інтересів зі справедливим підходом забезпечує моніторинг якості послуг та регулювання

відносин між надавачами послуг та споживачами. Для ефективного функціонування енергетичних ринків необхідно визначити прозорі та справедливі рівні тарифів. Соціальні програми, які очолює уряд, та цільові субсидії мають забезпечити безперебійне постачання енергії вразливим верствам населення.

З метою досягнення більш глибоких економічних і політичних відносин важливим є поступове наближення вітчизняного законодавства до законодавства ЄС. Зазначений процес сприятиме: конкурентоспроможній, прозорій та ефективній моделі енергетичного ринку, а також створенню привабливого та стабільного інвестиційного клімату; розвиток торгівлі енергоносіями між Україною та країнами ЄС; використання відновлювальних джерел енергії та сприяння діяльності з енергоефективності в країні за допомогою економічно та екологічно обґрунтованих засобів. З метою поступового наближення до законодавства ЄС важливо, щоб споживачі, які мають прийнятні за існуючими стандартами точки обліку, мали можливість купувати електроенергію у будь-якого постачальника.

Висновки до 1 розділу

Таким чином, енергетична безпека з вузького сенсу – фізична і технічна стабільність постачання енергоресурсів, а в широкому – комплекс політичних, економічних, екологічних і соціальних заходів, спрямованих на забезпечення сталого, безпечного і незалежного енергопостачання, що є невід’ємною складовою національної безпеки і важливою передумовою державного суверенітету.

Узагальнюючи, варто підкреслити, що кожен із теоретичних підходів формує специфічне бачення завдань і механізмів державної політики у сфері енергетичної безпеки. Неореалізм акцентує на контролі над ресурсами і протидії загрозам, неоліберальний інституціоналізм на кооперації та інституційному врегулюванні, конструктивізм на дискурсивних і культурних чинниках, політична економія на глобальній конкуренції та владних

структурах, підхід стійкості на адаптивності й екологічності, а політологічні концепції на політичній інституціоналізації, участі та підзвітності.

Для сучасної України важливим є інтегрування цих підходів у цілісну модель стратегічного управління, яка враховує і геополітичні виклики, і соціально-економічні трансформації, і екологічну безпеку в умовах воєнної та післявоєнної відбудови.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

2.1. Правові засади енергетичної політики України

Одним із головних критеріїв ефективності функціонування держави є її здатність забезпечувати національну безпеку. Енергетична безпека є важливою складовою національної безпеки. Забезпечення населення енергією є одним з головних викликів, що визначає сталий розвиток країни, тобто розвиток без виснаження економічних, екологічних і соціальних ресурсів і без перекладання непропорційного тягаря на майбутні покоління.

Енергетична безпека є складним багаторівневим явищем, що потребує скоординованого регулювання на різних рівнях від міжнародного до національного. Основу механізму реалізації державної політики енергетичної безпеки складають нормативно-правові основи та інституційні механізми.

Система нормативно-правових актів, що визначають правові рамки забезпечення енергетичної безпеки, формується у вигляді багатошарового комплексу документів, а саме міжнародних, європейських та українських нормативно-правових актів, які визначають механізми, принципи та напрями державної політики у сфері енергетичної безпеки.

Міжнародно-правові механізми регулювання відносин у сфері забезпечення енергетичної безпеки представлені низкою міжнародних угод, що визначають правові засади міждержавного руху та використання енергетичних ресурсів. До таких актів належать: Європейська енергетична хартія (1991 р.), Договір до Енергетичної хартії (1994 р.), Протокол до Енергетичної хартії з питань енергетичної ефективності та екологічних аспектів (1994 р.), Угода про співпрацю у сфері вивчення, розвідки та використання мінерально-сировинних ресурсів (1997 р.), Угода про прикордонне співробітництво у галузі освоєння та охорони надр (2001 р.), а також Конвенція про допомогу у разі ядерної або радіаційної аварії (1986 р.).

У сучасних умовах діяльність держав, пов'язана з розробкою, використанням і транснаціональним переміщенням енергетичних ресурсів, набуває характеру міжнародно-правових відносин, що потребують належного правового врегулювання на міждержавному рівні. Поряд із формуванням правових механізмів регулювання все більшої актуальності набувають питання організаційної координації держав у забезпеченні енергетичної безпеки. У цьому контексті сформувалися два провідні центри світової енергетичної системи: Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), створена у 1960 р., та Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), засноване у 1974 р. у межах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у відповідь на нафтову кризу 1973 р. ОПЕК є міжурядовою організацією, до складу якої входять держави-експортери нафти; її діяльність спрямована на координацію нафтової політики членів, уніфікацію цінової та виробничої політики, а також забезпечення стабільності транспортування й переробки енергетичних ресурсів [93]. МЕА, у свою чергу, виконує функції з моніторингу, аналітики та координації дій країн-імпортерів енергоносіїв, сприяючи розвитку міжнародної енергетичної співпраці та підвищенню енергетичної безпеки.

Парижська угода 2015 року є фундаментальним міжнародним договором у сфері клімату, що має важливий вплив на політику енергетичної безпеки. Вона встановлює зобов'язання держав зменшувати викиди парникових газів та підтримувати перехід до низьковуглецевої економіки. Це безпосередньо впливає на формування енергетичної політики держав, які змушені переорієнтовувати свої енергетичні системи на більш сталий розвиток, зокрема за рахунок розвитку відновлюваних джерел енергії. Парижська угода також передбачає посилення адаптації енергетичних систем до кліматичних змін, що робить її ключовим міжнародним інструментом у контексті енергетичної безпеки [95].

Європейська енергетична хартія та Договір до Енергетичної хартії стали першими міжнародно-правовими документами, що дозволяють міжнародному

співтовариству вирішувати певною мірою взаємопов'язані завдання економічного зростання, енергетики, енергетичної безпеки та охорони навколишнього середовища.

Європейська енергетична Хартія (1991) регламентує співпрацю держав у сфері енергетики, зокрема захист інвестицій, свободу транзиту енергоресурсів і сприяння ефективному функціонуванню енергетичних ринків. Хартія встановлює правові гарантії для інвесторів, що стимулює інвестиції у енергетичну інфраструктуру і, таким чином, зміцнює енергетичну безпеку держав. Важливою є і норма про недискримінацію і свободу транзиту, що зменшує ризики для постачання енергоресурсів [14].

Держави-учасниці Європейської енергетичної хартії задекларували намір на економічно доцільних засадах підвищувати надійність енергопостачання та забезпечувати максимальну ефективність виробництва, перетворення, транспортування, розподілу й споживання енергії з метою зміцнення енергетичної безпеки та мінімізації негативного впливу на довкілля. Виходячи з принципу державного суверенітету та суверенних прав на енергетичні ресурси, а також у дусі політичного й економічного співробітництва, сторони зобов'язалися сприяти розвитку ефективного енергетичного ринку на європейському просторі та підвищенню результативності функціонування глобального енергетичного ринку. Обидва процеси мають здійснюватися на основі принципів недискримінаційності та ринкового ціноутворення з урахуванням екологічних пріоритетів.

Згідно з положеннями Хартії, держави-учасниці взяли на себе зобов'язання вживати спільних або скоординованих заходів для формування розширеного європейського енергетичного ринку та підвищення ефективності світового енергетичного обігу. Ці зусилля охоплюють такі напрями, як забезпечення доступу до енергетичних ресурсів і їх розробки, відкриття ринків, лібералізація торгівлі енергетичними ресурсами, стимулювання та захист інвестицій, упровадження принципів і стандартів технічної безпеки, розвиток наукових досліджень, технологічних інновацій і поширення нових

знань, а також підвищення енергоефективності та екологічної безпеки. Важливими складовими цього процесу є також освіта й професійна підготовка кадрів у сфері енергетики.

У межах реалізації зазначених цілей 17 грудня 1994 року було підписано Договір до Енергетичної хартії та Протокол до неї щодо енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів.

Протокол до Енергетичної хартії з питань енергетичної ефективності та екологічних аспектів (1994) доповнює Європейську енергетичну хартію і встановлює політичні принципи та рекомендації для сприяння енергоефективності та зменшення екологічного впливу енергетичного сектору.

Політичні принципи енергетичної безпеки закріплені переважно в ст. 3-8 Протоколу до Енергетичної хартії. До них можна віднести: принцип енергоефективності як основного інструменту енергетичної політики (держави-учасниці визнають підвищення енергоефективності одним із головних засобів зміцнення енергетичної безпеки, зменшення шкідливого впливу на довкілля та економічного розвитку; енергоефективність є засобом досягнення стійкого розвитку, зниження залежності від імпортованих енергоносіїв і скорочення викидів); принцип інтеграції енергоефективності в національну політику (кожна держава повинна інтегрувати енергоефективність у всі сектори енергетичної політики, економіки та довкілля; енергоефективність має бути частиною стратегії енергетичної безпеки, промислової та екологічної політики, а не окремою ініціативою); принцип ринкових механізмів і конкуренції (держави мають сприяти використанню ринкових принципів і конкурентного середовища як стимулу для підвищення енергоефективності); принцип економічної доцільності та ефективності (енергетична політика повинна забезпечувати найвищу ефективність витрат при досягненні цілей енергоощадності; рекомендується використовувати системи ціноутворення, податкові стимули та пільги для технологій, що скорочують споживання енергії); принцип екологічної

стійкості (розвиток енергетики повинен узгоджуватися з охороною довкілля, зокрема шляхом скорочення викидів парникових газів і забруднення атмосфери); принцип обміну інформацією та співпраці (сторони сприяють обміну досвідом, даними, технологіями, результатами досліджень, а також надають одна одній підтримку в розробці національних програм, що створює умови для спільних проєктів і технічної допомоги, що особливо важливо для країн з перехідною економікою); принцип державної підтримки та інституційного забезпечення (кожна держава забезпечує створення або зміцнення інституційних структур для реалізації політики енергоефективності (передбачається формування державних програм, спеціалізованих агенцій, механізмів моніторингу та оцінки результатів); принцип спільної, але диференційованої відповідальності (враховуються різні економічні можливості держав, але всі сторони зобов'язуються поступово вдосконалювати свої політики) [97].

В контексті забезпечення енергетичної безпеки документ сприяє: зниженню попиту через підвищення енергоефективності; зменшенню залежності від імпорتنих поставок енергоносіїв; підвищенню ефективності використання капіталу в енергетиці; підвищенню стійкості енергосистеми до шоків постачання. Він надає політико-правову рамку для координації політик, що прямо впливають на енергетичну безпеку через економію енергії та екологічні вимоги.

Крім того, в Протоколі міститься опис практичних механізмів, які держави можуть імплементувати для зниження вразливості енергосистем: рекомендації щодо енергетичного менеджменту, підтримки інвестицій, стандартів та інформаційних програм.

Основним багатостороннім міжнародним договором у сфері енергетики є Договір до Енергетичної хартії 1994 р. [8]. В ЄС була започаткована спільна стратегія, яка була спрямована на поєднання проблем Західної Європи (безпека постачання енергоносіїв) з можливостями східноєвропейських держав (багаті нерозвідані запаси нафти і газу). В основу цієї стратегії було

покладено сприяння західним інвестиціям (насамперед з боку держав ЄС) в енергетичний сектор східноєвропейських держав та транзиту енергоресурсів зі Сходу на Захід.

В основу договору лягли положення Європейської енергетичної хартії 1991 року. У той час як Європейська енергетична хартія була, по суті, декларацією політичних намірів сприяти співробітництву між Східною та Західною Європою, Договір про енергетичну хартію є юридично обов'язковим багатостороннім договором, єдиним договором такого роду, який регулює міждержавне співробітництво у сфері енергетики. Більш того, на сьогоднішній день Договір про енергетичну хартію є одним з основних багатосторонніх договорів, який регулює питання захисту інвестицій. Положення Договору до Енергетичної хартії регулюють п'ять широких сфер: захист і заохочення іноземних інвестицій у сферу енергетики на основі розширення національного режиму або режиму найбільшого сприяння; вільна торгівля енергетичними ресурсами та матеріалами на основі правил Світової організації торгівлі; свобода транзиту енергетичних ресурсів по трубопроводах та їх мережах; Зменшення негативного впливу повного енергетичного циклу на навколишнє середовище за рахунок підвищення ефективності енергетичного поля; мМеханізми вирішення міждержавних спорів та спорів між державою та інвестором.

Загалом Договір до Енергетичної хартії по суті формує новий порядок для світового енергетичного ринку. Цей новий порядок ґрунтується на відкритості ринку, принципі недискримінації, створенні конкуренції із залученням міжнародно-правових інструментів, зокрема арбітражного процесу, для врегулювання спорів та протидії політиці державного протекціонізму та державних монополій.

Договір до Енергетичної хартії започаткував діяльність Конференції з Енергетичної хартії – міжурядової організації, що виконує функції керівного органу у межах процесу реалізації положень Хартії. До складу Конференції входять усі держави, які підписали або приєдналися до Договору. Її сесії

відбуваються регулярно, як правило, двічі на рік, і присвячуються обговоренню ключових політичних питань, що впливають на стан і динаміку міжнародної енергетичної співпраці. Організаційне забезпечення діяльності Конференції здійснює постійний Секретаріат, штаб-квартира якого розташована у Брюсселі.

Протягом останніх десятиліть Енергетична хартія демонструє тенденцію до географічного розширення, виходячи за межі європейського простору. Зокрема, активну зацікавленість у долученні до її діяльності виявляють Китай, Іран, Республіка Корея та держави АСЕАН, що відкриває перспективи подальшого поширення системи міжнародно-правового регулювання енергетичних відносин.

У результаті поступової інституціоналізації процесу Енергетична хартія відіграє дедалі вагомішу роль у формуванні відкритого, прозорого та недискримінаційного ринку енергоресурсів [6, с. 192].

Угода про співпрацю у сфері вивчення, розвідки та використання мінерально-сировинних ресурсів 1997 року (ратифікована Україною у 1998 році), укладена в рамках міждержавних відносин пострадянського простору, спрямована на координацію політики держав у галузі раціонального використання мінерально-сировинної бази. Вона визначає принципи спільного наукового вивчення надр, узгодження технічних стандартів, обміну геологічною інформацією та створення сприятливих умов для спільних інвестиційних проектів [48]. Угода має важливе значення для енергетичної безпеки, оскільки стосується основи енергетичної системи – природних ресурсів, які забезпечують виробництво енергії. Її реалізація сприяє зміцненню ресурсної незалежності, підвищенню рівня енергетичної самодостатності та розширенню можливостей для технологічного співробітництва. Документ також містить екологічний компонент, що передбачає раціональне використання надр і мінімізацію шкоди довкіллю.

Конвенція про допомогу у разі ядерної або радіаційної аварії 1986 року (ратифікована Україною у 1986 році), ухвалена після катастрофи на

Чорнобильській АЕС, встановлює міжнародний механізм взаємодії держав у випадках надзвичайних ситуацій, пов'язаних із ядерною енергією [67]. Її мета – забезпечити швидке надання допомоги постраждалій державі, у тому числі у вигляді технічних, медичних, експертних або матеріальних ресурсів. Конвенція визначає обов'язки держав щодо негайного інформування про аварії, обміну даними про рівень радіації, координації дій із МАГАТЕ, а також гарантує безпечне використання ядерної енергії в мирних цілях. У контексті енергетичної безпеки цей документ є фундаментальним, оскільки формує міжнародну систему швидкого реагування, спрямовану на мінімізацію ризиків, запобігання ескалації ядерних інцидентів та підвищення рівня довіри між державами у сфері ядерної енергетики.

На рівні ЄС також прийнято ряд нормативно-правових актів, що регулюють питання енергетичної безпеки. Так, Європейська стратегія енергетичної безпеки (2014) окреслює основні цілі і заходи Європейського Союзу для забезпечення надійного та сталого енергопостачання. Стратегія включає диверсифікацію джерел та маршрутів енергопостачання, що є відповіддю на політичні ризики, пов'язані з надмірною залежністю від окремих постачальників [76]. Крім того, документ акцентує увагу на підвищенні енергоефективності та розвитку внутрішнього енергетичного ринку для створення прозорої, конкурентної та інтегрованої енергетичної системи ЄС. Розвиток енергетичної інфраструктури та мережевої взаємодії між країнами-членами є одним із ключових напрямів для підвищення стійкості системи. Стратегія має ключове значення для України, оскільки визначає спільні з ЄС цілі щодо підвищення стійкості енергосистеми, зменшення залежності від окремих постачальників і диверсифікації джерел енергії. Україна, як сусід і стратегічний партнер ЄС, розглядається важливою ланкою енергетичної безпеки Європи. Стратегія ЄС є для України орієнтиром енергетичних реформ, інструментом інтеграції до європейського енергетичного простору та засобом зміцнення власної енергетичної незалежності.

Регламент ЄС № 2016/631 щодо захисту критичної енергетичної інфраструктури встановлює правові норми для забезпечення кібербезпеки та захисту від інших загроз. Він визначає критерії віднесення об'єктів до категорії критичної інфраструктури, регламентує вимоги до заходів безпеки та створює механізми координації між державами-членами. Цей документ посилює комплексний підхід до енергетичної безпеки, враховуючи сучасні виклики, пов'язані із цифровізацією і кібератаками [99].

Важливим етапом подальшого розвитку європейського енергетичного співробітництва став Договір про заснування Енергетичного співтовариства між Європейським Союзом і дев'ятьма державами Південно-Східної Європи (2005) [9]. Чотирнадцять держав ЄС беруть участь у роботі всіх інституцій Договору та впроваджують на своїх територіях законодавство ЄС у сфері енергетики. У 2009 році Україна офіційно приєдналася до Енергетичного співтовариства. Інституційна структура Енергетичного співтовариства включає Міністерську раду, Постійну групу високого рівня, Регуляторну раду та Секретаріат. Для консультаційної підтримки функціонують два спеціалізовані форуми: з питань газу та електроенергії.

Згідно з установчими документами, Енергетичне співтовариство Південно-Східної Європи покликане сприяти підвищенню надійності енергопостачання в ЄС шляхом розвитку нових маршрутів транспортування природного газу, а також розробки запасів нафти, природного газу та вугілля в зазначених регіонах.

Договір про заснування Енергетичного співтовариства створив міжнародно-правову основу для формування спільного енергетичного ринку електроенергії та природного газу держав-учасниць, а також для інтеграції регіональних ринків країн Південної та Східної Європи у внутрішній енергетичний простір ЄС.

На національному рівні правову основу відносин у сфері енергетичної безпеки становлять Конституція України, закони України «Про енергетичну ефективність», «Про ринок природного газу», «Про ринок електричної

енергії», «Про теплопостачання», «Про публічні закупівлі», «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», «Про Фонд енергоефективності», «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» та інші нормативно-правові акти України.

Конституція України закріплює загальні принципи, які формують правову основу для регулювання енергетичної сфери та забезпечення енергетичної безпеки. Вона визначає суверенітет і незалежність держави (статті 1, 17), що передбачає самостійність у формуванні політики щодо використання власних енергетичних ресурсів і захисту енергетичної системи від зовнішнього впливу; зобов'язує державу забезпечувати права і свободи людини, включаючи право на належне житлово-комунальне обслуговування, теплопостачання та доступ до енергії (статті 3, 22); закріплює збереження національної власності (статті 13, 14), що дозволяє державі контролювати стратегічні об'єкти енергетики, регулювання природних ресурсів (стаття 13) та забезпечення екологічної безпеки (стаття 16), що створює підґрунтя для раціонального використання енергоносіїв і впровадження енергоефективних технологій. Вона визначає організацію державного управління (статті 85, 116), передбачаючи створення відповідних органів виконавчої влади для забезпечення енергетичної безпеки та реалізації державної політики у сфері енергетики, а також гарантує верховенство права (стаття 8), що забезпечує здійснення всієї діяльності у сфері енергетики відповідно до Конституції та законів України.

Фундаментальне значення у сфері енергетичної безпеки має Енергетична стратегія України до 2050 року, прийнята урядом у 2023 році [36]. Вона визначає місію створення умов для сталого розвитку національної економіки шляхом забезпечення доступу до надійних, стійких та сучасних джерел енергії. Документ встановлює, що до 2050 року енергетичний сектор має бути максимально наближеним до кліматичної нейтральності, що передбачає використання чистої енергії, подолання енергетичної бідності,

розвиток інноваційних та децентралізованих енергетичних систем, повноцінне функціонування національних ринків і їх інтеграцію у міжнародний енергетичний простір.

Ключовими принципами Стратегії визначено економічну обґрунтованість, екологічність, доступність, соціальну справедливість та ринковий підхід. Стратегія базується на цільових показниках розвитку економіки відповідно до Національної економічної стратегії на період до 2030 року та на міжнародних зобов'язаннях України, зокрема в рамках Угоди про Асоціацію з ЄС і Паризької кліматичної угоди. Серед основних цілей Стратегії визначено досягнення максимального рівня кліматичної нейтральності, суттєве скорочення використання вугілля, оновлення та модернізацію енергетичної інфраструктури, підвищення ефективності використання ресурсів, всебічну інтеграцію національних ринків з ринками ЄС, забезпечення енергетичного сектору власними ресурсами з урахуванням економічної доцільності, розвиток альтернативних джерел енергії, нових продуктів і інноваційних рішень у секторі енергетики.

За даними Міністерства енергетики України, технічну допомогу у розробці Стратегії надає уряд Великої Британії, консультантом обрано компанію KPMG, робота здійснюється із залученням експертного середовища, громадськості та провідних компаній енергетичного сектору [13].

В січні 2025 року міністр енергетики України Герман Галущенко заявив, що Україна має потенціал стати енергетичним хабом Європи завдяки поєднанню атомної та відновлювальної енергетики. Він підкреслив важливість розвитку атомної енергетики як базової генерації та зеленої енергетики як балансууючої складової енергосистеми. Г. Галущенко зазначив, що багато країн світу, таких як США, Іспанія та Бельгія, відновлюють атомну енергетику, продовжують експлуатацію старих енергоблоків та інвестують у нові технології. В Україні вітрова енергетика має потенціал до 140 ГВт, що підтверджено дослідженнями. Міністр також наголосив на необхідності інтеграції української енергосистеми в європейську мережу ENTSO-E для

зміцнення енергетичної безпеки та розвитку енергетичних ринків. Він висловив упевненість, що Україна стане енергетичним хабом Європи завдяки розвитку атомної та зеленої енергетики [5].

В Україні чинні ряд законів, що визначають орієнтири енергетичної політики та безпеки. Так, Закон України «Про ринок електричної енергії» [32] спрямований на створення прозорого і конкурентного ринку електроенергії, що сприяє підвищенню ефективності та надійності енергетичної системи. Закон вводить ринкові механізми ціноутворення, регулює діяльність учасників ринку та підтримує інтеграцію з європейською енергетичною системою ENTSO-E, що є важливим кроком для підвищення енергетичної безпеки.

Закон України «Про енергетичну ефективність» [28] визначає правові, економічні та організаційні засади забезпечення енергетичної ефективності в Україні, спрямовані на посилення енергетичної безпеки, скорочення енергетичної бідності, сталий економічний розвиток, збереження первинної енергії та скорочення викидів парникових газів. Закон регулює відносини у сфері забезпечення енергетичної ефективності під час виробництва, транспортування, передачі, розподілу, постачання та споживання енергії. Він спрямований на імплементацію *acquis communautaire* ЄС у сфері енергетичної ефективності, зокрема Директиви 2012/27/ЄС про енергетичну ефективність [73], Директиви 2009/125/ЄС про рамки для встановлення вимог до екодизайну для пов'язаних з енергоспоживанням продуктів [70] та Регламенту (ЄС) 2017/1369 про встановлення рамок для енергетичного маркування [98].

Закон визначає державну політику у сфері забезпечення енергетичної ефективності, яка включає: формування та реалізацію державної політики у сфері забезпечення енергетичної ефективності; розроблення, затвердження та забезпечення виконання державних програм розвитку сфери забезпечення енергетичної ефективності; створення інфраструктури, матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для забезпечення енергетичної ефективності;

видачу у межах своїх повноважень нормативно-правових актів з питань забезпечення енергетичної ефективності; здійснення інших повноважень, визначених законом.

Міністерство енергетики України, згідно положень Закону, здійснює: взаємодію з іншими центральними органами виконавчої влади щодо заходів з питань підвищення енергетичної ефективності; нормативно-правове регулювання у сфері забезпечення енергетичної ефективності; інформаційно-консультативне забезпечення з питань підвищення рівня енергетичної ефективності; розроблення та виконання державних цільових програм у сфері забезпечення енергетичної ефективності; подання Кабінету Міністрів України пропозицій щодо визначення пріоритетних напрямів діяльності, затвердження державних цільових програм у сфері забезпечення енергетичної ефективності та спрямування видатків державного бюджету на їх реалізацію.

Міністерство енергетики України реалізує державну політику у сфері забезпечення енергетичної ефективності, розробляє Національний план дій з енергоефективності, який затверджується Кабінетом Міністрів України, здійснює систематичний моніторинг його виконання та подає щороку зведену інформацію про хід виконання Національного плану до Кабінету Міністрів України та Секретаріату Енергетичного Співтовариства.

Закон також передбачає розроблення довгострокової Стратегії термомодернізації будівель, що затверджується урядом, з метою сприяння підвищенню енергетичної ефективності будівель і досягнення національної цілі з енергоефективності в частині скорочення питомого споживання енергії в будівлях.

Таким чином, Закон встановлює комплексну систему державного регулювання у сфері енергетичної ефективності, спрямовану на забезпечення енергетичної безпеки України, зниження енергетичної бідності, сталий економічний розвиток та збереження навколишнього середовища.

Важливим документом, щодо забезпечення енергетичної безпеки України є рішення РНБО «Про заходи з нейтралізації загроз в енергетичній

сфері» від 30 липня 2021 року [30], введене в дію Указом Президента України № 452/2021 від 28 серпня 2021 [33]. Рішення РНБО визначає основні напрями державної політики для зміцнення енергетичної безпеки України. В документі зазначено, що головними загрозами є агресія РФ і використання енергоносіїв як політичного інструменту, залежність від імпорту, уразливість інфраструктури, технологічна відсталість, корупційні ризики та низька енергоефективність. Визначено пріоритети державного енергетичної політики: диверсифікація джерел і маршрутів постачання, розвиток власного видобутку, відновлюваної енергетики, інтеграція до європейських мереж, підвищення технологічної стійкості та протидія кібератакам. Документ підкреслює необхідність модернізації управління енергосектором та узгодження з європейськими стандартами, залучення інвестицій, створення резервів енергоносіїв та посилення міжнародної співпраці для забезпечення стабільного й незалежного енергопостачання. Окрему увагу приділено інтеграції української енергетичної системи до європейської мережі ENTSO-E, що має забезпечити стабільність, конкурентність і прозорість енергетичного ринку. Підкреслюється потреба в розробленні ефективних інструментів протидії кібератакам на об'єкти критичної інфраструктури, у підвищенні технологічної стійкості енергосистеми та забезпеченні надійного управління енергетичними активами держави.

Проаналізовані нормативно-правові акти утворюють фундамент комплексної системи регулювання енергетичної безпеки, яка поєднує міжнародні зобов'язання, регіональні стратегії та національні пріоритети. Міжнародні документи задають глобальні рамки сталого розвитку та безпеки, європейські регламенти фокусуються на інтеграції, диверсифікації та інноваціях, а українське законодавство адаптує ці принципи до національного контексту, враховуючи геополітичні виклики та потребу модернізації.

2.2. Поточний стан та проблеми реалізації стратегії енергетичної безпеки України в умовах війни та геополітичної нестабільності

Енергетична безпека в сучасних умовах є ключовим елементом національної безпеки, стратегічного розвитку та економічної стабільності держави. В умовах російської військової агресії та глобальної невизначеності, Україна перебуває у зоні підвищеного ризику щодо забезпечення сталого постачання енергетичних ресурсів та функціонування енергетичної інфраструктури.

Безпека держави формується як результат взаємодії комплексу різномірних чинників, серед яких особливе місце посідає енергетика. Саме енергетична безпека виступає однією з ключових детермінант національної стабільності, стаючи водночас сферою потенційного зовнішнього впливу та інструментом політичних маніпуляцій у міжнародних відносинах. В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні 24 лютого 2022 року, необхідність посилення державної політики у сфері енергетичної безпеки набула критичного значення, оскільки її головною метою є збереження та укріплення національної безпеки держави.

Енергетична безпека, як структурна складова системи національної безпеки, має прямий зв'язок із економічним розвитком та добробутом країни, що обумовлено природою енергетики як об'єкта господарських відносин і товару на міжнародному ринку. Вона реалізується на декількох рівнях – міжнародному, національному, регіональному та місцевому. Стійке функціонування енергетичної системи на нижчих рівнях створює підґрунтя для загального розвитку держави, підтримання міжнародних відносин і, як наслідок, сприяє глобальній стабільності та безпеці.

Енергетична безпека має статус особливого об'єкта державної політики України. Такий статус зумовлений, по-перше, її постійною та невичерпною актуальністю як ключового напрямку забезпечення національної безпеки; по-друге, специфікою сфери державного управління та адміністрування, що

охоплює стратегічно важливий об'єкт – енергетичний сектор; по-третє, високим рівнем залучення недержавних інституцій, приватного бізнесу та громадських структур до процесу формування та реалізації державної політики у сфері енергетичної безпеки [52].

Історичний аналіз енергетичної політики України дає змогу простежити трансформацію її змісту від залежності від централізованих поставок у радянський період до сучасних стратегій енергетичної незалежності та інтеграції з європейським енергетичним простором.

В. Дергачова, М. Кравченко, К. Кузнєцова та Т. Коцко виділяють три етапи трансформації паливно-енергетичного комплексу з 1991 по 2020 роки: 1991–1999 роки (відбувалася інерційна перебудова галузі під впливом трансформаційної кризи та переходу до ринкової економіки, що спричинило спад виробництва й обмеження ресурсів для розвитку); 2000–2013 роки (попри позитивну макроекономічну динаміку, енергетичний сектор не став стратегічним пріоритетом державної політики, а накопичення внутрішніх дисбалансів створило потенціал загроз енергетичній безпеці); 2014–2020 роки (перехід до реальних реформ, активної співпраці з європейськими партнерами та суттєвий прогрес у модернізації енергетичної сфери попри кризові умови та протистояння з РФ) [69, с. 69-71]. Відповідно трансформувалась і державна політика в галузі енергетичної безпеки. Так, до 1991 року енергетична система України функціонувала в межах єдиної енергетичної стратегії Радянського Союзу. У цей період енергозабезпечення здійснювалося централізовано, насамперед за рахунок поставок з РФ та інших республік СРСР. Така модель сформувала глибоку структурну залежність, яка після здобуття незалежності зумовила вразливість енергетичного сектору та ускладнила формування самостійної енергетичної політики.

Період 1991–2000 років характеризувався спадковим використанням радянської інфраструктури, що тимчасово забезпечувало відносну стабільність енергопостачання. Проте залежність від імпорту нафти й газу з Росії залишалася значною. Попри спроби диверсифікації джерел постачання,

вони мали обмежений ефект і не привели до суттєвого зниження енергетичної залежності.

У 2000–2014 роках енергетична політика України набула більшої орієнтації на диверсифікацію постачань і розвиток співпраці з європейськими партнерами. Введення в експлуатацію транзитних потужностей НАК «Нафтогаз України» та спроби створення альтернативних маршрутів постачання стали важливими кроками у напрямі зменшення монопольного впливу Росії. Водночас «газові кризи» 2006 та 2009 років засвідчили структурну вразливість енергетичної системи України та актуалізували потребу у створенні нових механізмів енергетичної безпеки. Починаючи з цього часу, Україна почала укладати контракти з європейськими компаніями щодо реверсного постачання природного газу.

Після анексії Криму та початку бойових дій на Донбасі у 2014 році відбулася докорінна переорієнтація енергетичної політики. Україна повністю припинила прямі закупівлі газу в Росії та перейшла на імпорт з Європи. Це знизило рівень залежності від російських енергоносіїв, але водночас спричинило підвищення вартості енергоресурсів. У цей період держава активно розвивала відновлювану енергетику (сонячну, вітрову, біоенергетику) та впроваджувала «зелений тариф», що стимулювало інвестиції у відновлювані джерела енергії (ВДЕ) [69, с. 71].

Паралельно Україна реалізовувала програми з енергоефективності, зокрема модернізацію інфраструктури, утеплення житлових будівель, впровадження енергозберігаючих технологій у промисловості. Ці заходи сприяли зменшенню споживання енергоресурсів і підвищенню енергетичної безпеки. Водночас через екологічні ризики та економічну неефективність відбувалося поступове скорочення частки вугілля в енергобалансі країни.

У 2020–2021 роках енергетична політика України адаптувалася до глобальних викликів, спричинених пандемією COVID-19. Уряд продовжив курс на ринкову реформу енергетичного сектору, імпорт газу з європейського напрямку та підтримку відновлюваних джерел енергії.

Повномасштабна військова агресія Росії у лютому 2022 року призвела до системних руйнувань енергетичної інфраструктури, окупації ресурсно багатих регіонів і суттєвих втрат у видобувній галузі [55, с. 199]. Зруйнування електростанцій, ліній електропередач та газових мереж поставило перед державою завдання термінового відновлення енергопостачання. У відповідь уряд реалізував комплекс екстрених заходів, спрямованих на стабілізацію енергосистеми, одночасно мобілізуючи міжнародну фінансову, технічну та гуманітарну підтримку від країн ЄС і США.

Попри воєнні обставини, Україна продовжила реалізацію програм з розвитку ВДЕ, енергозбереження та енергоефективності. У багатьох регіонах, навіть постраждалих від бойових дій, тривають проєкти модернізації житлово-комунального сектору та будівництва малих відновлюваних електростанцій.

Таким чином, еволюція енергетичної політики України свідчить про поступовий перехід від залежності до прагнення самодостатності. До 2014 року енергетичний сектор України залишався структурно залежним від імпортованих енергоносіїв, насамперед із Росії. Після 2014 року розпочався активний процес диверсифікації джерел енергії, розвитку відновлюваної енергетики та підвищення енергоефективності. У 2022–2024 роках, попри масштабні руйнування, Україна зберегла стратегічний курс на енергетичну незалежність, а міжнародна підтримка стала ключовим чинником відновлення та модернізації енергетичної інфраструктури, забезпечивши стійкість і життєздатність енергетичної системи навіть в умовах війни.

Останні роки засвідчують, що проблематика енергетичної безпеки України є визначальною для збереження державності, незалежності та територіальної цілісності. Попри значний енергетичний потенціал, національна енергосистема залишається вразливою до зовнішніх загроз та деструктивних дій агресора. Це зумовлює необхідність консолідації зусиль суб'єктів публічного управління й адміністрування, спрямованих на підвищення стійкості енергетичної системи та забезпечення її розвитку.

Ключовими проблемними аспектами залишаються: низький рівень

розвитку відновлюваної енергетики, невиконання урядових зобов'язань щодо досягнення енергетичної незалежності, наявність олігархічного впливу на стратегічні рішення, а також потреба у модернізації атомної енергетики та розширенні енергетичного експорту до Європи в рамках інтеграції з ENTSO-E. Додаткової уваги потребують питання стимулювання інвестицій, підтримки інноваційних технологій у сфері виробництва електроенергії, відновлення видобутку сланцевого газу та розбудови ресурсної бази. Основним чинником, що стримує ефективне управління енергетичною безпекою, залишається триваюча військова агресія російської федерації, а відтак, повоєнне відновлення енергетичного сектору вимагатиме розробки нових підходів, рішень та механізмів державного впливу.

Енергетична безпека має статус особливого об'єкта державної політики України, що зумовлено її постійною актуальністю, належністю до специфічної сфери державного управління та значною роллю недержавного сектору у формуванні політичних рішень у цій галузі. З огляду на це, доцільним є законодавче закріплення енергетичної компоненти розвитку у межах Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року № 156-VIII [29], де наразі відсутнє системне положення про енергетичний вимір регіонального відновлення.

Незважаючи на стратегічну важливість енергетичної безпеки, політична складова управління енергетичним сектором досі відіграє надмірно значну роль. Тому реалізація нової Енергетичної стратегії України до 2050 року має здійснюватися з урахуванням існуючих викликів та ризиків, а також із передбаченням майбутніх загроз енергетичній стабільності.

Пріоритетними завданнями суб'єктів державної політики у сфері енергетичної безпеки є прийняття управлінських рішень, що відповідають суспільним інтересам і виключають можливість впливу вузькогрупових економічних чи політичних інтересів. Розвиток енергетичної сфери нерозривно пов'язаний із реалізацією принципів сталого розвитку, які визначають основи національної безпеки та зміцнюють позиції України як

активного й відповідального члена європейського співтовариства.

Енергетична безпека України визначається низкою об'єктивних факторів, що формують стабільність та надійність її енергетичного сектору. Так, важливу роль відіграє геополітичне положення країни, оскільки розташування на перехресті ключових транзитних маршрутів для природного газу та нафти робить Україну стратегічним гравцем у глобальній енергетичній політиці, а війна з РФ та світова геополітична напруженість безпосередньо впливають на доступ до енергоресурсів і їх вартість. Наявність внутрішніх ресурсів, таких як електроенергія, вугілля, природний газ та відновлювані джерела енергії, визначає рівень самодостатності країни; у 2022–2024 роках ці фактори набули особливої значущості через систематичні атаки росії на енергогенеруючі об'єкти. Суттєвий вплив на енергетичну безпеку має стан інфраструктури та рівень технологічного розвитку, адже ефективність і надійність енергосистеми залежать від якості мереж, використання сучасних технологій та наявності альтернативних джерел енергії, що зумовлює підвищену увагу агресора до енергетичних об'єктів під час ракетних обстрілів [96].

Енергоефективність є додатковим чинником стабільності, оскільки раціональне використання енергії і впровадження сучасних технологій знижує залежність від імпорту та підвищує надійність енергосистеми. Залежність від зовнішніх постачальників створює додаткові ризики: зміни геополітичної ситуації або умови контрактів можуть суттєво впливати на енергетичну безпеку. Усвідомлення цих факторів дозволяє оцінювати потенційні загрози та формувати стратегії забезпечення енергетичної безпеки, серед яких ключовими є диверсифікація джерел постачання, розвиток внутрішніх ресурсів та ефективне використання енергії, що сприяє стабільності та надійності енергетичного сектору країни.

Сучасна структура енергетичної безпеки України включає декілька взаємопов'язаних компонентів: наявність та доступ до енергетичних ресурсів, стан енергетичної інфраструктури, технологічну оснащеність, ефективність

енергетичної політики та економічну стабільність. Автори системного підходу до оцінки енергетичної безпеки пропонують інтегрований індекс, який об'єднує технічні, економічні, політичні та соціальні чинники, що впливають на стабільність енергетичної системи [86]. Такий підхід дозволяє аналізувати динаміку енергетичної безпеки в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів, а також моделювати сценарії кризових ситуацій.

Україна володіє значним потенціалом у виробництві різних видів енергетичних ресурсів, що визначає її енергетичну самодостатність і має критичне значення для національної енергетичної безпеки. Внутрішні джерела енергії, включаючи електроенергію, нафту, природний газ і вугілля, формують основу енергетичної незалежності та здатності держави забезпечувати стабільність енергопостачання навіть у кризових умовах.

Електроенергія залишається ключовим компонентом енергетичного потенціалу України, при цьому значну частку виробництва забезпечує атомна енергетика. На початок 2022 року в країні функціонувало чотири атомні електростанції загальною потужністю 13,8 ГВт, що забезпечували понад половину потреб у електроенергії. Однак широкомасштабне російське вторгнення у 2022 році призвело до окупації Запорізької АЕС та пошкодження інших АЕС і передавальної інфраструктури, що спричинило значні збитки та тимчасове зниження виробництва [19]. Теплові електростанції та теплоелектроцентралі також зазнали значних втрат через окупацію частини потужностей і систематичні обстріли, що суттєво обмежило їхню здатність забезпечувати стабільне енергопостачання. Водночас розвиток відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова та гідроенергетика, поступово збільшував частку у виробництві електроенергії, проте значна частина потужностей ВДЕ була зруйнована або захоплена під час воєнних дій. Гідроенергетика, зокрема ГЕС і ГАЕС, відіграє важливу роль у балансуванні мережі та стабілізації переривчастих відновлюваних джерел, однак об'єкти, як Каховська ГЕС, зазнали руйнування, що спричинило матеріальні та екологічні втрати світового масштабу [86].

Нафта є ще одним об'єктом енергетичного потенціалу, хоча її запаси обмежені, і значна частина потреб задовольняється імпортом. Національна нафтопереробна промисловість і нафтопровідна система забезпечували внутрішні потреби та транзит, проте після 2022 року більшість об'єктів зазнали руйнувань, що практично повністю перевело країну на імпорт нафтопродуктів.

Природний газ традиційно споживається в великих обсягах і забезпечується поєднанням імпорту та внутрішнього видобутку, проте війна призвела до значних втрат видобувних потужностей і пошкодження газотранспортної інфраструктури, зменшивши обсяги транспортування газу як для внутрішнього споживання, так і для транзиту до ЄС. Вугілля, що є важливим паливом для енергетики, здебільшого видобувається на сході країни, де зараз розташовані окуповані території. Через це значна частина вугільних шахт припинила роботу, що суттєво знизило видобуток і створило додаткові ризики для стабільності енергетичного сектору.

Незважаючи на значний потенціал внутрішніх енергоресурсів, їх ефективне використання потребує стратегічних рішень держави: інвестицій у інфраструктуру, модернізації станцій, впровадження нових технологій і розвиток відновлюваних джерел для підвищення енергетичної самодостатності та надійності постачання в умовах війни та геополітичної нестабільності.

Однією з найбільш актуальних проблем є залежність України від імпорту енергетичних ресурсів, насамперед природного газу та нафти. Це створює значну вразливість перед зовнішніми шоками та блокадою постачання, що особливо проявляється в умовах війни. Крім того, пошкодження об'єктів енергетичної інфраструктури під час бойових дій створює ризики для безперервного постачання енергії, порушує роботу критично важливих секторів економіки та соціального забезпечення населення. Коливання цін на енергетичні ресурси на міжнародних ринках додатково ускладнюють планування енергетичної політики та створюють

додаткові економічні навантаження.

Енергетична безпека України визначається впливом широкого кола зовнішніх і внутрішніх чинників, які взаємодіють між собою та формують загальний стан енергетичної системи держави. До зовнішніх факторів належать загострення міждержавних економічних і політичних суперечностей, що спричиняють зміни у глобальній політичній конфігурації, а також рівень розвитку світової науки і техніки, який забезпечує можливість упровадження новітніх технологій, спрямованих на енергозбереження та модернізацію виробництва. Значний вплив мають коливання світових цін на нафту і природний газ, оскільки вони безпосередньо відображаються на собівартості продукції та конкурентоспроможності українських товарів на світовому ринку.

Внутрішні чинники енергетичної безпеки охоплюють низку складових. Важливим є географічне положення України, адже її центральноєвропейське розташування створює можливості для виконання ролі транзитної ланки між енергетичними регіонами Каспію та ключовими ринками збуту в Європі, на Близькому та Середньому Сході. Рациональне використання цього потенціалу може позитивно впливати на економічний і соціальний розвиток країни. До внутрішніх чинників також належать природні умови та ресурси, що визначають частку власних паливно-енергетичних ресурсів у загальному балансі та можливості використання сприятливих кліматичних умов для розвитку альтернативної енергетики. Виробничий потенціал характеризується рівнем власного виробництва електроенергії, показниками споживання й експорту, енергоємністю промисловості та ступенем її енергозалежності. Політичний потенціал держави відображає її позиції в міжнародному енергетичному просторі та здатність впливати на розвиток глобальних енергетичних процесів [45].

У науковій літературі виділяють низку ключових викликів, що потребують системного вирішення. По-перше, необхідне збільшення власного виробництва енергетичних ресурсів, включно з відновлювальними джерелами

енергії (сонячна, вітрова, біомаса), що дозволяє зменшити імпорتنу залежність та підвищити енергетичну автономність держави. По-друге, стратегічним завданням є модернізація та захист критичної енергетичної інфраструктури, зокрема електростанцій, магістральних енергетичних мереж та газотранспортної системи, що зменшує ризики її пошкодження під час бойових дій або кібератак. По-третє, важливим є розвиток стратегій диверсифікації джерел та маршрутів постачання енергоресурсів, створення резервних потужностей та систем енергозабезпечення, які гарантують безперервність постачання у кризових умовах [86].

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу та координації дій державних органів, приватного сектору та міжнародних партнерів. Державна енергетична політика повинна спрямовуватися на диверсифікацію джерел постачання, розвиток внутрішніх відновлюваних ресурсів, підвищення енергоефективності та зміцнення інфраструктурної стійкості. Розширення міжнародної співпраці дозволяє зменшити залежність від окремих постачальників та підвищити стратегічну надійність енергетичного сектору [102]. Реалізація таких стратегій сприятиме стабільності енергопостачання, підвищенню енергетичної автономності та зменшенню зовнішньої вразливості України

Політика енергетичної безпеки України в умовах масованих атак на енергетичну інфраструктуру зосереджена на трьох ключових напрямках: посилення стійкості енергосистеми, масштабна децентралізація генерації та глибока інтеграція з європейськими енергетичними ринками. Пріоритетом у співпраці з Міжнародним енергетичним агентством (МЕА), до якого Україна приєдналася як асоційований член у липні 2022 року, є посилення стійкості енергосистеми та фізичний захист енергооб'єктів [26]. У цьому контексті Україна набула унікального досвіду утримання стійкості системи під час масованих атак, який вивчається делегацією МЕА для запобігання ризикам у майбутньому. Енергетична стратегія України до 2050 року визначає чіткий курс на розвиток відновлюваних джерел енергії та інноваційних технологій, а

також орієнтується на розподілену та відновлювану енергетику у середньостроковій і довгостроковій перспективі [26]. Для досягнення цієї мети розвивається співпраця з німецькими партнерами, зокрема з інститутами Фраунгофера та об'єднанням DERlab, де стійке та децентралізоване електропостачання є пріоритетним напрямом, що вимагає трансформації системи розподілу для підвищення її керованості та автоматизації [41].

Ключовим досягненням для реалізації цього стратегічного напрямку стало рішення Уряду про спрощення умов для будівництва, розміщення та підключення до мереж генерувальних установок з метою активізації розбудови розподіленої генерації. На період воєнного стану було максимально спрощено регуляцію будівельної частини та приєднання до газових, теплових та електромереж: зокрема, кількість документів для приєднання до електричних мереж зменшено з 7 до 2, а термін видачі технічних умов скорочено з 10 до 2 днів, а для приєднання до теплових мереж терміни розгляду заяви та надання проєкту договору скорочено з 10 до 1 дня. Також запроваджені інструменти фінансової підтримки: розширення Державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» для бізнесу на будівництво газотурбінних, газопоршневих та біогазових установок, а для населення – кредити під 0 % річних на встановлення сонячних панелей із системами накопичення [50]. Паралельно Україна активно інтегрується у європейські енергетичні ринки, ставши частиною інтеграції ринків газу та електроенергії Центральної та Південно-Східної Європи (CESEC).

Екстрена синхронізація з ENTSO-E значно зміцнила електроенергетичний сектор, надала можливість залучати допомогу з Європи та інтегрувати більше відновлюваних джерел енергії. Україна працює над створенням взаємопов'язаного регіонального ринку електроенергії та прагне збільшити потенціал транскордонної потужності до 10 ГВт, що є метою Енергетичної стратегії до 2050 року [49]. У сфері газу наголошується на важливості ефективного використання українських трубопроводів та сховищ для зміцнення енергетичної безпеки континенту, диверсифікації маршрутів

постачання та забезпечення безперебійних поставок газу до ЄС, зокрема, через підтримку Трансбалканського трубопроводу [49]. Кінцева мета інтеграції охоплює не лише технічні аспекти, але й економічні, через створення прозорих ринкових правил та гармонізацію законодавства. Для забезпечення стійкості, ефективності та гнучкості (R.E.F.-принцип) нової системи, побудованої на значній частці відновлюваних джерел, Міністерство енергетики України працює над розвитком «розумних» мереж та накопичувачів [26].

Перспективи енергетичної безпеки України тісно пов'язані з інтеграцією енергетичної системи держави у європейський енергетичний простір. Це передбачає як розвиток інфраструктури для імпортно-експортних зв'язків, так і впровадження європейських стандартів управління енергетичними мережами та енергоефективності. Значним напрямом є розвиток відновлювальних джерел енергії та технологій «розумних мереж», що підвищує гнучкість системи та забезпечує її адаптивність до змінних умов. Крім технологічних і економічних аспектів, важливу роль відіграє міжнародна співпраця. Залучення міжнародних партнерів для інвестицій у енергетичний сектор, участь у спільних проектах з модернізації інфраструктури, а також інтеграція до європейських ринків енергії створюють умови для стабілізації та розвитку енергетичної безпеки України. Науково обґрунтований системний підхід до оцінки та стратегічного планування дозволяє країні ефективно реагувати на геополітичні виклики, зміцнювати енергетичну автономію та забезпечувати стабільний розвиток енергетичного сектору у довгостроковій перспективі.

Енергетична безпека виступає необхідною умовою стабільного функціонування економіки та сталого розвитку суспільства, займаючи центральне місце у глобальній енергетичній політиці. Її рівень залежить не лише від внутрішніх ресурсів країни, а й від динаміки міжнародних енергетичних процесів. У контексті посилення глобалізаційних тенденцій зростає вплив зовнішніх чинників на енергетичний сектор України, що вимагає зваженої зовнішньої політики, спрямованої на забезпечення національних інтересів.

Таким чином, енергетична безпека України в умовах війни та геополітичної нестабільності є комплексним явищем, що потребує інтегрованих рішень на рівні державної політики, технологічного розвитку, економічного планування та міжнародної співпраці.

Застосування системного підходу до управління енергетичними ресурсами дозволяє мінімізувати ризики, підвищити гнучкість енергетичної системи та забезпечити сталий розвиток держави у складних зовнішньополітичних умовах.

Висновки до 2 розділу

Проведений аналіз засвідчує, що правова база енергетичної політики України має багаторівневий характер, що поєднує міжнародно-правові, європейські та національні норми. Її основна мета полягає у створенні стабільного, конкурентного та екологічно безпечного енергетичного сектору, здатного гарантувати надійність енергопостачання, підвищити енергетичну незалежність держави та забезпечити сталий розвиток у відповідності до глобальних кліматичних зобов'язань.

Аналіз сучасного стану енергетичної безпеки засвідчує, що, попри збереження курсу на енергетичну незалежність, національна енергосистема залишається вразливою до зовнішніх воєнних, політичних і економічних загроз. Руйнування інфраструктури, втрата видобувних потужностей, дефіцит інвестицій та застарілі технології посилюють залежність країни від імпорту енергоносіїв.

Водночас уряд, міжнародні партнери й приватний сектор активно формують нову архітектуру енергетичної безпеки, що поєднує децентралізовану генерацію, цифровізацію процесів і розвиток «зелених» технологій.

Енергетична безпека України є ключовим чинником національної стабільності та економічного розвитку. Основним завданням стає не лише

відновлення зруйнованих потужностей, а й створення стійкої, технологічно оновленої системи, здатної адаптуватися до викликів і інтегруватися в європейський енергопростір.

РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Порівняльний аналіз політики енергетичної безпеки країн світу

Проблематика енергетичної безпеки набуває визначального значення як для світового співтовариства загалом, так і для окремих держав та регіонів, стаючи ключовим чинником забезпечення їх сталого розвитку.

Аналіз політики та законодавства різних країн у сфері регулювання енергетичної безпеки показує, що уніфікованого чи універсального підходу до цього питання не існує. Часто в законодавстві країн навіть не міститься чіткого визначення поняття «енергетична безпека», що пояснюється динамічністю самого предмета регулювання та його залежністю від змін у політичних, економічних і технологічних умовах. Водночас у базових законодавчих актах, які визначають засади державної енергетичної політики, зазвичай закріплюється вимога визначати пріоритети енергетичної безпеки у стратегічних або політичних документах держави та передбачаються спеціальні інституційні або організаційні механізми її забезпечення.

Законодавство, як правило, окреслює основні напрями державної діяльності, що відображають узгоджене бачення сутності поняття «енергетична безпека» на певному етапі розвитку, тоді як конкретні цілі, завдання й інструменти реалізації цієї політики фіксуються вже у стратегічних документах (енергетичних стратегіях, програмах чи національних планах дій).

Поряд із загальними засадами, у законодавствах багатьох країн передбачаються й конкретні механізми гарантування енергетичної безпеки. Зокрема, у законодавчій практиці США та ЄС закріплено: створення стратегічних резервів нафти та нафтопродуктів; підготовку регулярних звітів з питань енергетичної безпеки та визначення центрального органу, відповідального за реалізацію політики у цій сфері; встановлення вимог до

безпеки постачання енергії; запровадження стандартів захисту критичних енергетичних об'єктів; створення резервів енергетичного обладнання; формування механізмів фінансування заходів із підвищення безпеки об'єктів енергетики; упровадження обмежень на діяльність суб'єктів енергетичних ринків, спрямованих на недопущення монополізації чи зовнішнього впливу [12].

Крім того, останнім часом у різних державах активізуються ініціативи, спрямовані на удосконалення механізмів контролю за іноземними інвестиціями у національні енергетичні системи та посилення захисту критичної інфраструктури. Це свідчить, що питання енергетичної безпеки набуває дедалі більшої ваги у глобальному політичному порядку денному та підтверджує необхідність модернізації українського законодавства у цій сфері з урахуванням сучасних міжнародних стандартів і практик управління.

Порівняльний аналіз політики енергетичної безпеки зарубіжних країн свідчить, що сучасні національні стратегії поєднують заходи термінового реагування на постачальницькі шоки з довгостроковим інституційним та технологічним перетворенням енергосистем, і саме це поєднання визначає їхню стійкість у контексті геополітичних, кліматичних і техногенних ризиків.

Особливий науково-практичний інтерес становить досвід Сполучених Штатів Америки у сфері формування та реалізації політики енергетичної безпеки. Аналіз американської моделі свідчить, що ефективне функціонування системи енергетичної безпеки базується на низці фундаментальних принципів, серед яких: принцип диверсифікації постачання (забезпечення альтернативних і різноманітних джерел енергоресурсів, особливо нафти та газу); принцип стійкості (наявність резервних виробничих потужностей, стратегічних запасів та механізмів оперативного реагування на кризові ситуації); принцип інтеграції держав у сфері стабільного енергозабезпечення; принцип оперативного отримання критичної інформації [20, с. 39].

У США підхід до енергетичної безпеки відзначається високою роллю міжурядової координації та формалізацією процесів планування на рівні

штатів і федеральному рівні (через Офіс кібербезпеки, енергетичної безпеки та реагування на надзвичайні ситуації, CESER, і відповідні настанови з розробки штатних планів енергетичної безпеки); американські документи підкреслюють інтегрованість ризик-менеджменту, кіберстійкості та готовності до відновлення як основних елементів національної політики, а також важливість технічної допомоги й інструментів для швидкого реагування та відновлення критичної інфраструктури [101].

США є водночас найбільшим споживачем та одним із провідних виробників енергетичних ресурсів у світі. Водночас динаміка зростання енергоспоживання випереджає збільшення виробничих потужностей, що зумовлює вразливість американської економіки до зовнішніх енергетичних шоків. Протягом кількох десятиліть питання енергетичної стабільності залишалося одним із пріоритетних у контексті забезпечення стійкого економічного зростання та стратегічної незалежності держави.

Важливою складовою енергетичного балансу США є сланцевий газ, видобуток якого значно зріс унаслідок так званої «сланцевої революції». Її технологічною основою стали два інноваційні методи – горизонтальне буріння та гідророзрив пласта, що дозволили суттєво розширити масштаби видобутку вуглеводнів.

Керівництво щодо Державного плану енергетичної безпеки США 2024 року, прийняте Міністерством енергетики США пояснює, що енергетичний сектор є критично важливим, адже інші сфери інфраструктури залежать від подачі енергії або палива – і будь-яке порушення в енергопостачанні може спричинити загрозу громадській безпеці, економіці та національній безпеці [107].

Основна мета енергетичного планування полягає в забезпеченні надійного й стійкого постачання енергії через виявлення, оцінку та нейтралізацію ризиків щодо енергетичної інфраструктури, а також у формуванні планів реагування й відновлення після інцидентів.

Державні стратегії енергетичної безпеки є ключовим інструментом у цьому процесі. Вони включають: опис енергетичного ландшафту штату, ключових суб'єктів, процесів та стратегій розвитку стійкості; оцінку захисту енергетичної інфраструктури від фізичних і кіберзагроз; заходи для зниження ризику переривань у постачанні енергії, а також для покращення способів реагування та відновлення після інцидентів; забезпечення надійності, безпеки та стійкості енергетичної системи.

Прагнучи до енергетичної незалежності, США активно розвивають альтернативні джерела енергії, які сприяють підвищенню ефективності використання ресурсів і створюють передумови для переходу до енергетики нового покоління. Серед відновлювальних джерел провідні позиції посідають гідроенергетика, вітрова, сонячна та геотермальна енергетика. Сполучені Штати є четвертим у світі виробником гідроелектроенергії після Китаю, Канади та Бразилії. Лідерами у сфері вітроенергетики виступають штати Техас, Айова та Каліфорнія, тоді як у пустелі Мохаве розташовані найбільші у світі сонячні теплові електростанції. Геотермальна енергетика зосереджена переважно у північній Каліфорнії.

Ще одним важливим чинником енергетичної безпеки є підвищення енергоефективності. Досвід США демонструє системне впровадження інноваційних технологій від ефективних водонагрівачів і поліпшених морозильних камер до сучасних систем опалення, вентиляції, охолодження, теплозберігаючих вікон і компактних люмінесцентних ламп. Урядова політика стимулювання енергоефективності передбачає податкові пільги та фінансові стимули: зокрема, до 2016 року діяли 30% податкові знижки для виробників обладнання фотоелектричних і термальних електростанцій, а також пільги при введенні в експлуатацію малопотужних вітротурбін [11].

У випадку Європейського Союзу ініціатива REPowerEU [75] стала каталізатором швидкої диверсифікації джерел і маршрутів постачання, одночасного масштабування відновлюваної генерації й підвищення енергоефективності, причому план включає як політичні інструменти

(регуляторні зміни, ринкові механізми), так і значні інвестиційні пакети для скорочення імпортової вразливості у середньостроковій перспективі; це дозволило ЄС створити механізми координації й фінансування, що істотно посилюють колективну передбачуваність постачань у кризові моменти.

Німеччина здійснює перехід до екологічно орієнтованої моделі енергетики, зосереджуючись на скороченні споживання природного газу та збільшенні частки біопалива й відновлюваних джерел. Основними напрямками політики є підвищення енергоефективності у сфері будівництва та транспорту, а також встановлення цілі – досягнення 55% частки відновлюваних джерел у виробництві електроенергії до 2035 року [103].

Німецька відповідь на енергетичну нестабільність останніх років поєднала короткострокові заходи (тимчасовий імпорт ЗПГ, оперативне диверсифікування постачань) з амбіційними програмами з розвитку ВДЕ, модернізації передачі й інтенсивного фінансування досліджень і розробок у сфері енергетичних технологій; німецька модель підкреслює, що безпека поставок мусить співіснувати з інноваційною політикою та міжнародними кліматичними зобов'язаннями, а також вимагає цілеспрямованої промислової політики для зменшення ризиків у ланцюгах постачання критичних компонентів [77].

Франція орієнтує свою енергетичну політику на розвиток атомної енергетики, що бере початок у 1970-х роках у відповідь на нафтову кризу. На сучасному етапі країна експлуатує комерційні ядерні реактори, які забезпечують більшу частку національного енергоспоживання. Значна увага приділяється розробці екологічно безпечних технологій поводження з радіоактивними відходами, що дозволяє мінімізувати їх шкідливість і відновлювати корисні елементи з відпрацьованого палива [92]. Водночас країна поступово інтегрує ВДЕ та підсилює заходи з енергоефективності; оновлені національні енергетично-кліматичні плани демонструють прагнення зберегти енергетичну автономію через баланс між ядерною потужністю, модернізацією мереж і регуляторним управлінням, що має мінімізувати

ризиків перехідних флуктуацій під час декарбонізації [90].

Норвегія становить специфічний приклад «експортно-орієнтованої стійкості»: будучи великим постачальником енергоресурсів, вона одночасно забезпечує внутрішню стійкість завдяки домінуванню гідроенергетики та ефективним політикам управління доходами від експорту, що дає їй фінансові можливості інвестувати в технології майбутнього і підсилювати національну інфраструктуру передачі і зберігання; норвезька політика демонструє, що експортна роль може стати джерелом системної безпеки, якщо державне управління доходами та інвестиціями спрямоване на довгострокову стійкість [84].

Австрія у своїй енергетичній стратегії акцентує на створенні стійкої енергетичної системи, що поєднує доступність енергопослуг, безпеку постачань і конкурентоспроможність енергетичного сектору. Основними пріоритетами виступають енергоефективність, диверсифікація джерел, розвиток відновлюваної енергетики та зменшення шкідливих викидів. До 2020 року країна задекларувала скорочення парникових газів щонайменше на 20% порівняно з рівнем 1990 року, забезпечення 20% споживання енергії з відновлюваних джерел і підвищення енергоефективності на 20% [74].

Узагальнюючи, можна зазначити, що основними напрямками енергетичної стратегії країн ЄС є розвиток внутрішнього енергетичного ринку, зростання енергоефективності, розширення національного виробництва відновлюваних видів енергії та диверсифікація постачань енергоносіїв.

Велика Британія значною мірою залежить від імпорту енергоносіїв, постачаючи паливо з понад 40 країн світу. Її стратегія енергетичної безпеки передбачає зменшення попиту на енергію, підвищення ефективності її використання, розвиток відновлюваної енергетики, електрифікацію економіки та розширення атомної генерації [62]. Британська стратегія енергетичної безпеки демонструє акцент на «нарощуванні внутрішніх потужностей» і зниженні імпоротної залежності через підтримку масштабних програм з

офшорної та наземної вітрової енергетики, відновлення програм ядерної енергетики й запровадження механізмів, що підвищують оперативну гнучкість ринку електроенергії; урядовий пакет поєднує довгострокову індустріальну політику з заходами соціальної підтримки у періоди підвищення цін – комбінація, яка підвищує здатність системи витримувати зовнішні шоки за збереження соціальної прийнятності політик [63].

Велику увагу енергетичної безпеки приділяє і Китай. Тут існує єдиний загальний підхід до визначення енергетичної безпеки держави, який відбиває позицію КПК та уряду КНР. Китайська стратегія енергетичної безпеки передбачає повномасштабне використання внутрішнього потенціалу, спрямованого на підвищення енергоефективності, розширення ресурсної бази та розумний імпорту енергоресурсів, що бракують. Саме це положення є ключовим в енергетичній стратегії Китаю до 2030 р. До ключових заходів щодо забезпечення енергетичної безпеки Китаю включають: розвиток внутрішніх традиційних джерел енергії (вугілля, нафти та газу); скорочення питомого споживання енергії за рахунок підвищення його ефективності, розвитку енергозберігаючих технологій; використання альтернативних джерел енергії; забезпечення стабільного розвитку енергетичної галузі при розумному поєднанні ринкових відносин із державним регулюванням; створення стратегічних запасів енергоресурсів [40].

Порівняння практик виявляє кілька спільних рис, які визначають успішність: по-перше, інтегроване стратегічне планування, що зв'язує цілі декарбонізації з короткотерміновими заходами безпеки; по-друге, диверсифікація постачань і маршрутів у поєднанні з інвестиціями в регіональну інфраструктуру передачі та зберігання енергії; по-третє, наявність механізмів державної підтримки критичних ланцюгів постачання і промислових можливостей для виробництва ключових компонентів; по-четверте, наявність гнучких ринкових інструментів балансування та стратегічних резервів; і по-п'яте, активні міжнародні партнерства та механізми координації під час криз.

Найбільш успішні практики, які системно проявили свою ефективність у різних національних контекстах, включають: комбіноване використання інвестиційних пакетів і регуляторних реформ для швидкого масштабування ВДЕ (модель REPowerEU та національні програми у Великій Британії), створення та підтримку регіональних ринків балансування й інфраструктурної взаємодопомоги, цілеспрямовані індустріальні політики для зниження залежності від імпорту критичних компонентів, а також формалізацію ризик-орієнтованих штатних та федеральних планів реагування й відновлення (приклад США) [101]. Водночас існують універсальні виклики: часові лаги між інвестиціями і результатами у фізичній інфраструктурі, потенційні нові вузькі місця в ланцюгах постачання у процесі масштабування ВДЕ, а також соціально-політичні обмеження, пов'язані з витратами переходу; ці ризики вимагають від політик одночасної орієнтації на технічну ефективність, прозорі механізми фінансування та заходи соціального захисту для вразливих категорій населення.

На основі проведеного порівняння можна констатувати, що найбільш стійкі та ефективні політики поєднують коротко- та довгострокові заходи, синхронізують інвестиції в технології з розвитком мереж і зберігання, забезпечують диверсифікацію постачань, підсилюють нормативно-інституційну спроможність і розвивають регіональні й міжнародні механізми кооперації; цей синтез дозволяє не лише мінімізувати імовірність збоїв, а й забезпечити прийнятний для суспільства шлях до декарбонізації.

3.2. Практики диверсифікації, децентралізації та розвитку «зеленої» енергетики в ЄС: уроки для України

Протягом останнього століття спостерігається значне зростання чисельності населення у світі та, зокрема, на європейському континенті. Постійне зростання населення призводить до збільшення потреб у різних секторах, зокрема у енергетиці. В умовах обмеженості території для

будівництва нових електростанцій та підтримки політики сталого розвитку і декарбонізації, окремі країни змушені закуповувати надлишки електроенергії у сусідів для задоволення потреб власного населення.

Складність ситуації та постійне зростання обсягів споживання енергоресурсів спонукають політиків шукати нові рішення. Одним із таких рішень, що активно застосовується у країнах ЄС, є концепція інтегрованої енергетичної системи. Метою такої системи є вирівнювання навантажень, згладжування пікових споживань та оптимальне використання різних відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) для виробництва електроенергії. У зимовий період більші обсяги електроенергії виробляються вітровими електростанціями на півночі ЄС, тоді як у літній період – сонячними електростанціями на півдні. До 2050 року передбачається розвиток цієї мережі таким чином, щоб ВДЕ забезпечували близько 80 % загального виробництва електроенергії, при цьому основні потоки електроенергії очікуються за напрямками Іспанія–Франція та Франція–Німеччина.

Концепція інтегрованої енергетичної системи базується на досвіді вже існуючих локальних об'єднань, таких як північний ринок електроенергії Nord Pool, який об'єднує країни Скандинавії, Прибалтики та виробників з Німеччини і Великої Британії. Таке міжнародне співробітництво дозволяє ефективніше використовувати потужності країн та перенаправляти надлишки електроенергії до сусідів у періоди пікових навантажень.

Вихідним документом, що визначає основи Спільної енергетичної політики Європейського Союзу, є Зелена книга Європейської комісії під назвою «Європейська стратегія сталої, конкурентоспроможної та надійної енергетики», опублікована у березні 2006 року [81]. У цьому документі викладено ключові напрями та принципи формування енергетичної політики ЄС, серед яких центральними є підтримка сталого розвитку, забезпечення глобальної конкурентоспроможності та підвищення безпеки постачання енергоресурсів. Стратегічною метою ЄС було сприяння взаємній інтеграції та відкриттю енергетичних ринків, що забезпечувало б більш ефективну та

прозору систему постачання енергії.

Для забезпечення енергетичної безпеки та розвитку єдиного європейського енергетичного ринку Європейською Комісією було прийнято ще низку нормативно-правових актів, серед яких ключовим є третій та четвертий енергопакети.

«Третій енергетичний пакет» 2009 року представляє собою комплекс законодавчих актів, що завершив формування спільного енергетичного ринку ЄС. Основною метою пакету є створення єдиного ринку газу та електроенергії в межах ЄС, забезпечення умов для ефективної конкуренції та підвищення якості обслуговування споживачів, що, у свою чергу, сприяє підтриманню низьких цін і безпеки постачання [46]. Енергетичні ресурси розглядаються як товар, подібно до споживчих продуктів, що дозволяє їх вільно купувати та продавати.

Одним із ключових елементів Третього енергетичного пакету є принцип відокремлення (unbundling) монопольних і конкурентних видів діяльності, закріплений у директивах 2009/72/ЕС [71] та 2009/73/ЕС [72]. Це передбачає відокремлення виробництва та торгівлі енергоресурсами від транспортування та розподілу через мережі. Така організаційна модель запобігає конфлікту інтересів у випадку, якщо одна компанія одночасно контролює генерацію і постачання енергії, що могло б перешкоджати доступу конкурентів до інфраструктури та негативно впливати на ринкові ціни.

Важливим інструментом забезпечення конкурентного середовища є створення незалежних регуляторів, які відіграють ключову роль у впровадженні та дотриманні правил функціонування енергетичного ринку. Вони повинні бути незалежними як від галузевих, так і від урядових впливів, мати повноваження видавати обов'язкові рішення та накладати санкції у разі їх порушення, а також співпрацювати з регуляторами інших держав-членів для забезпечення ефективного та безпечного функціонування енергетичної інфраструктури.

Координацією діяльності національних регуляторів займається

Агентство з питань співробітництва енергетичних регуляторів (ACER), що забезпечує узгоджене управління внутрішнім енергетичним ринком ЄС. Враховуючи транскордонний характер європейського енергетичного ринку, національні оператори магістральних мереж електроенергії та газу взаємодіють через Європейську мережу операторів систем передачі електроенергії (ENTSO-E) та газу (ENTSOG), розробляючи стандарти управління потоками енергії, гармонізуючи роботу мереж та підвищуючи їхню надійність [100].

Третій енергетичний пакет також передбачає створення відкритих і чесних роздрібних ринків, що гарантує споживачам право вільного вибору постачальника, доступ до інформації про споживання енергії та можливість захищати свої права. Впровадження пакету сприяло забезпеченню недискримінаційного доступу до енергетичних мереж, усуненню бар'єрів між національними ринками, підвищенню прав споживачів та інтеграції енергетичних потоків між країнами, що дозволило звести до мінімуму відключення електроенергії та забезпечити безпеку постачання/

Економічні вигоди інтегрованого ринку проявляються у можливості щорічного зростання соціального добробуту на 16–43 млрд євро до 2030 року, що обумовлено оптимізацією генерації, пропускної спроможності міжмережевих з'єднань та управлінням попитом. Сучасний стан ринку свідчить про активну діяльність понад 15 великих енергетичних компаній у межах кількох держав-членів ЄС та наявність більш ніж трьох основних постачальників електроенергії у 20 країнах, що надає споживачам можливість вибору та економії.

Четвертий енергетичний пакет «Чиста енергія для всіх європейців», який набув чинності у 2019 році, є продовженням політики Енергетичного союзу та передбачає комплексну реформу законодавства, спрямовану на перехід від викопного палива до відновлюваних джерел енергії. Пакет встановлює обов'язкові цілі щодо частки відновлюваної енергії у 32 % до 2030 року та підвищення енергоефективності щонайменше на 32,5 % [46].

Він також спрямований на досягнення кліматичної нейтральності Європи до 2050 року та створення сучасного ринку електроенергії, що забезпечує інтеграцію відновлюваних джерел, посилює роль споживача та впроваджує ІТ-технології для управління енергоспоживанням. Досягнення цілей Енергетичного союзу передбачає національне планування кліматичних та енергетичних заходів, а приклади європейських міст, таких як Лондон та Осло, демонструють практичну реалізацію стандартів низьких викидів, електромобільності та контролю вуглецевого сліду.

Усі ці кроки свідчать, що правові ініціативи ЄС спрямовані на зміцнення внутрішнього енергетичного ринку, зменшення залежності від зовнішніх постачальників, лібералізацію доступу до енергетичної інфраструктури та інтеграцію європейських ринків, при цьому ключовими тенденціями енергетичної політики ЄС є екологічність, диверсифікація поставок та об'єднання енергетичного ринку.

Ініціативи, пов'язані з транскордонною торгівлею енергоресурсами та розвитком регіональних мереж, як-от інтегрований ринок електроенергії Північних країн, демонструють переваги спільного використання ресурсів та інфраструктури для зміцнення колективної енергетичної стійкості [60]. Зважаючи на зростаючий глобальний попит на енергію, забезпечення надійного, доступного та сталого енергопостачання залишається ключовим чинником підтримки економічної стабільності та національної безпеки.

Диверсифікація джерел енергії виступає критично важливою стратегією для зменшення залежності від окремих постачальників та ресурсів, зміцнення енергетичної безпеки та зменшення пов'язаних ризиків. Багато держав здійснюють активні реформи енергетичних портфелів, що спрямовані на забезпечення стабільності, стійкості та життєздатності енергетичних систем, здатних протистояти зовнішнім потрясінням. Такі підходи корелюють із глобальними зусиллями щодо переходу до більш сталих енергетичних рішень та зниження вразливості, обумовленої геополітичними, економічними й екологічними викликами.

Впровадження технологій відновлюваної енергетики є ключовим аспектом диверсифікації. Країни, такі як Німеччина та Данія, здійснили значні інвестиції у вітрову та сонячну енергетику, демонструючи, що відновлювані джерела здатні виступати надійною альтернативою викопним паливам та сприяти зміцненню національної енергетичної безпеки і вирішенню екологічних проблем [51]. Зростання глобальних потужностей відновлюваної енергетики, що у 2021 році склало 295 гігават, свідчить про прискорений перехід до сталих енергетичних систем.

Ядерна енергетика також відіграє визначну роль у диверсифікації енергетичних джерел для держав, які прагнуть зменшити залежність від нестабільних ринків палива та підтримувати стабільність енергопостачання. Франція є яскравим прикладом такої стратегії, забезпечуючи близько 63% електроенергії через ядерні потужності, що дозволяє підтримувати низьковуглецевий профіль і передбачуваність постачання [10]. Інші держави наразі розглядають подібні підходи для досягнення раціонального енергетичного балансу.

Розвиток децентралізованих енергетичних систем сприяє диверсифікації шляхом використання технологій розподіленої генерації, таких як сонячні панелі на дахах та локальні вітрові електростанції. Такі системи підвищують стійкість інфраструктури, забезпечуючи локалізоване виробництво та розподіл енергії. Країни з активними інвестиціями в мікромережі, як-от Японія, демонструють, що децентралізовані рішення зміцнюють енергетичну безпеку, особливо в регіонах, схильних до стихійних лих.

Природний газ, що розглядається як перехідне паливо, є ще одним компонентом диверсифікованих стратегій. Такі держави, як Нідерланди та Катар, сформували потужну інфраструктуру ЗПГ, що дозволяє адаптуватися до коливань попиту та пропозиції, підвищуючи здатність управляти невизначеністю світових ринків і зміцнювати енергетичну незалежність.

Політика, орієнтована на диверсифікацію, передбачає міжнародне співробітництво для доступу до різноманітних джерел енергії. Регіональні

ринки, зокрема європейський, стимулюють транскордонну торгівлю та спільне використання інфраструктури, що сприяє підвищенню колективної стійкості [16].

Механізми міжнародного співробітництва посилюють захист інфраструктури шляхом обміну розвідданими, ресурсами та кращими практиками. Регіональні організації і альянси сприяють колективним зусиллям, особливо на взаємопов'язаних ринках. Стратегічні резерви та комплексні захисні заходи дозволяють мінімізувати ризики перебоїв і забезпечують стійкість енергосистем.

Енергетична дипломатія, як інструмент міжнародного співробітництва, забезпечує стабільні маршрути імпорту та зміцнення партнерств [47]. Політика ЄС акцентує диверсифікацію джерел і маршрутів постачання, що зменшує залежність від одного постачальника та сприяє регіональній солідарності.

Інтегровані регіональні ринки демонструють переваги співпраці. Наприклад, скандинавські країни створили єдиний ринок електроенергії, що забезпечує ефективність та надійність енергопостачання, оптимізацію відновлюваних ресурсів і буфер проти локальних збоїв [23]. Міжнародні організації, зокрема Міжнародне енергетичне агентство, координують глобальні заходи реагування на енергетичні кризи.

Регуляторні заходи, що стимулюють інвестиції в ВДЕ та підвищення енергоефективності, є ключовими для переходу до сталих систем. Створення стратегічних резервів підсилює стійкість. Комплексне законодавство та надійні

Сучасні світові тенденції свідчать про прагнення багатьох країн перейти на 50% і більше використання ВДЕ у енергетичному секторі. Кожна держава обирає власний шлях досягнення цієї мети з урахуванням часу впровадження, обсягів та пріоритетних напрямів. Основними завданнями є підвищення енергетичної безпеки, скорочення викидів вуглецю та підвищення енергоефективності. Досягнення енергетичної незалежності від традиційних

видів палива реалізується двома шляхами: впровадженням ВДЕ та зменшенням загального енергоспоживання.

Відмова від впровадження норм пакету в Україні може призвести до економічних збитків через неконкурентоспроможність продукції на ринках ЄС, що підкреслює значення адаптації національного законодавства до європейських стандартів енергетичної політики.

3.3. Напрями адаптації та реформування державної політики енергетичної безпеки в Україні

Енергетична безпека є невід’ємною складовою національної безпеки, що забезпечує стабільне постачання енергоресурсів для задоволення потреб держави. Для України питання енергетичної безпеки стало особливо актуальним після початку війни на Сході у 2014 році та набуло критичного значення після повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року. Втрата частини території, руйнування енергетичної інфраструктури та блокування поставок ресурсів створили серйозні виклики для стабільності держави.

До 2022 року українська енергетична система характеризувалася високим рівнем розвитку, включаючи атомні, теплові та гідроелектростанції, а також сонячні та вітрові електростанції, газотранспортну систему, вугільну та нафтову галузі і мережу розподілу електроенергії. Проте енергетичний сектор залишався частково залежним від імпорту енергоносіїв, зокрема природного газу та нафти, що обмежувало стратегічну автономність країни.

З початком повномасштабної російської агресії енергетична система України зазнала масштабних руйнувань. Було пошкоджено та окуповано низку електростанцій і ліній електропередач, зокрема Запорізьку АЕС (6 ГВт) і три ТЕС сумарною потужністю 7,7 ГВт, що становить близько 36% від загальної потужності ТЕС країни [18]. Руйнування Каховської ГЕС спричинило значні матеріальні збитки та екологічну катастрофу.

Суттєвих втрат зазнала й газова інфраструктура: під контролем РФ

залишилося близько 15% запасів природного газу, зупинено 150 видобувних підприємств, пошкоджено одне підземне сховище та сотні кілометрів газопроводів, зруйновано тисячі кілометрів розподільчих мереж і тисячі газорозподільних пунктів [18]. Нафтопереробна галузь зазнала нищівних ударів. Частина запасів нафти опинилася на окупованих територіях, зруйновано нафтобази та заправні станції, що зумовило майже повну залежність від імпорту нафтопродуктів.

У відповідь на ці виклики державна політика енергетичної безпеки пройшла процес активної адаптації та реформування. Диверсифікація енергетичних ресурсів стала ключовим напрямом. Україна розширює співпрацю з ЄС для інтеграції енергетичних систем, збільшує частку альтернативних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова та біомаса, і розвиває нові маршрути постачання, зокрема через LNG-термінали та трубопроводи. Модернізація застарілої інфраструктури передбачає інвестиції в оновлення електромереж для забезпечення ефективної передачі та розподілу енергії, впровадження смарт-мереж і автоматизації, а також розвиток атомної енергетики через модернізацію АЕС та будівництво нових енергоблоків.

Розвиток відновлюваних джерел енергії, або «зелена» енергетика, визначається як пріоритет державної політики. Для цього створюються сприятливі умови для залучення інвестицій, розробляються стимулюючі механізми для домогосподарств і бізнесу, а також інтегруються відновлювані джерела енергії в єдину енергосистему країни. Підвищення енергоефективності забезпечується через модернізацію будівель, впровадження енергоощадних технологій у промисловості та освітні програми для населення, спрямовані на формування культури раціонального споживання енергії.

Посилення енергетичної незалежності України відбувається шляхом збільшення власного видобутку природного газу на суші та на шельфі Чорного моря, використання внутрішніх ресурсів вугілля та урану, а також формування стратегічних запасів енергоресурсів. Інтеграція до європейського

енергетичного ринку, зокрема приєднання до мережі ENTSO-E, відкриває можливості для експорту електроенергії до країн ЄС і сприяє стабільності енергосистеми. Важливим аспектом є залучення міжнародної підтримки, включно з фінансуванням та технологіями від партнерів, таких як США, ЄС та Світовий банк, що забезпечує відновлення інфраструктури та інтеграцію України у глобальний енергетичний ринок [18].

Забезпечення енергетичної безпеки України в умовах війни є критичним фактором стабільності держави та економічного відновлення. Комплексний підхід, що поєднує диверсифікацію ресурсів, модернізацію інфраструктури, розвиток відновлюваної енергетики, підвищення енергоефективності, інтеграцію до європейських ринків та міжнародну підтримку, дозволяє сформувати стійку та незалежну енергетичну систему, здатну витримати сучасні та майбутні виклики.

Для стабільного та своєчасного забезпечення енергетичної безпеки необхідно здійснювати модернізацію українського енергетичного сектору, а також його адаптації до нових геополітичних умов. У цьому контексті, в енергетичній стратегії України до 2035 року [35], ідеї якої розвинуті в Енергетичній стратегії України на період до 2050 року [36], визначено три основні етапи розвитку енергетичного сектору України. Перший – реформування енергетичного сектору здійснюватиметься відповідно до законодавства ЄС (до 2020 року). Другий етап – до 2025 року, орієнтований на оптимізацію та інноваційний розвиток енергетичної інфраструктури, що дозволить інтеграцію об'єднаної енергетичної системи України з енергосистемою Європи. Третій етап – спрямований на забезпечення сталого розвитку енергетики і будівництво нової генерації.

Таким чином, енергетична безпека є ключовим питанням системи національної безпеки будь-якої країни світу. Крім того, саме вона впливає на авторитет держави в сучасному геополітичному просторі.

У контексті триваючої війни завдання збереження, відновлення та модернізації енергетичної системи України набувають стратегічного

характеру, формуючи ключовий вектор державної політики у сфері енергетичної безпеки. Система заходів із забезпечення стабільного функціонування енергетичного сектору передбачає комплексну реалізацію трьох взаємопов'язаних напрямів: військового, економічного та споживчого. Військовий аспект охоплює протидію загрозам з боку агресора, спрямовану на збереження критичних енергетичних об'єктів, підвищення їхньої захищеності та відновлення функціональності після атак. Економічний напрям орієнтований на мобілізацію інвестиційних і грантових ресурсів для реконструкції пошкодженої інфраструктури, впровадження інноваційних технологій та підвищення енергоефективності. Споживчий компонент, у свою чергу, акцентує увагу на раціональному використанні енергоресурсів, що в умовах дефіциту потужностей стає ключовим чинником енергетичної стабільності держави [55, с. 199].

Визначальним для України в післявоєнний період є перехід до якісно нової моделі енергоринку, заснованої на принципах сталого розвитку, конкурентності, прозорості та децентралізації. Перспективним напрямом виступає розбудова інноваційно-орієнтованої, екологічно збалансованої енергосистеми з акцентом на розвиток відновлюваних джерел енергії, створення мікромереж, систем накопичення та розумного управління енергопотоками. Формування автономної та вуглецево-нейтральної енергетичної моделі, відповідно до норм ЄС, передбачає глибоку імплементацію європейського законодавства у сфері енергетики, насамперед положень Четвертого енергетичного пакета «Чиста енергія для всіх європейців» та положень Європейського зеленого курсу.

Сучасна енергетична політика України повинна враховувати складну систему взаємовідносин між суб'єктами ринку: державними структурами, приватними компаніями, споживачами та інвесторами. Її розвиток має ґрунтуватися на системному поєднанні економічних і правових інструментів регулювання, а також на створенні сприятливого інвестиційного клімату. Важливим чинником є узгодження внутрішніх норм із міжнародними

зобов'язаннями України в межах Енергетичного співтовариства, що сприятиме інтеграції Об'єднаної енергетичної системи України до європейської мережі ENTSO-E.

Запровадження сучасних технологій управління, цифровізації енергетичних процесів, а також поступовий перехід до моделей «розумної енергетики» можуть забезпечити підвищення ефективності, зменшення втрат і зростання стійкості системи до зовнішніх загроз.

Перспективи розвитку енергетичного сектору України пов'язані з реалізацією таких ключових напрямів: нормативно-правове забезпечення діяльності ринку електроенергії; створення умов для автономного виробництва та розподілу енергії; стимулювання впровадження відновлюваних джерел; інтеграція з європейськими ринками. У середньостроковій перспективі це дозволить сформувати децентралізовану, інноваційну та екологічно безпечну енергосистему, здатну забезпечити енергетичну незалежність України й водночас підвищити її роль як регіонального гаранта енергетичної безпеки Європи.

Вдосконалення державної політики України у сфері енергетичної безпеки має спиратися на сучасні тенденції глобальної енергетичної трансформації та кращі європейські практики. Перехід до децентралізованої енергосистеми передбачає заміну застарілих централізованих моделей інтелектуальними, гнучкими мережами, що поєднують традиційні та відновлювані джерела енергії із застосуванням технологій накопичення. Це не лише екологічно, а й стратегічно важливо, оскільки підвищує стійкість системи до зовнішніх шоків, зменшує залежність від імпорту палива й зміцнює енергетичний суверенітет держави.

Після 2022 року міжнародна енергетична кон'юнктура визначила потребу у диверсифікації джерел, розвитку чистої енергетики та підвищенні ефективності споживання. Рекомендації ООН, COP26 і COP27 наголошують на інвестиціях у ВДЕ, технології накопичення, скороченні субсидій на викопне паливо та справедливому енергетичному переході. Україна має інтегрувати ці

принципи у власну політику, розвиваючи автономні регіональні енергомережі.

Відповідно до «World Energy Outlook 2022» [112], що фіксує зростання глобальних інвестицій у чисту енергію, доцільно запровадити стимули для внутрішнього ринку ВДЕ, залучення приватних і міжнародних інвесторів та підтримку енергоощадних проєктів. Політика має бути узгоджена з європейськими ініціативами REPowerEU, Fit for 55 та Європейською Зеленою угодою.

Енергетична стратегія України до 2050 року [36] та Національний план з енергетики та клімату (НПЕК) до 2030 року [37] становлять фундаментальну основу для майбутнього розвитку країни, формуючи як основу для європейської інтеграції, так і життєво необхідний шлях до енергетичної стійкості в умовах військової агресії. НПЕК покликаний узгодити елементи енергетичної, кліматичної та соціальної політики, забезпечуючи сталий розвиток, а його стратегічні цілі прямо корелюють з європейським «Зеленим курсом». Україна прагне до глибокої декарбонізації та посилення енергетичної безпеки шляхом модернізації мереж, заміни застарілих теплових електростанцій (ТЕС) та теплоелектроцентралей (ТЕЦ) на сучасні потужності, що використовують, зокрема, біопаливо. Ключовими технологічними пріоритетами є масовий розвиток зеленої генерації, включаючи сонячні та вітрові електростанції, водневі технології та, що особливо важливо для довгострокової безпеки, впровадження малих модульних реакторів (ММР), а також створення великих потужностей накопичувачів енергії.

Жорсткі виклики минулих опалювальних сезонів виявили критичну вразливість централізованої енергосистеми, що зробило децентралізацію генерації головним пріоритетом Президента та держави. Міністерство енергетики спільно з Радою національної безпеки і оборони (РНБО) активно працює над концепцією розвитку розподіленої генерації як механізму, що гарантує електропостачання, принаймні, для критичної інфраструктури, навіть під час цілеспрямованих ворожих атак. Це передбачає не просто встановлення малих джерел, а й комплексне впровадження «розумних мереж» (smart grid),

що забезпечують високий рівень автоматизації та управління. На місцях планується створення так званих «хабів» генерації й накопичення теплової та електричної енергії, з використанням когенераційних установок, газотурбінних та газопоршневих електростанцій, а також встановлення сонячних панелей на об'єктах соціальної сфери. Ці заходи, разом зі стимулюванням енергозбереження та активності споживачів, мають на меті забезпечити доступ громад до локальних енергоресурсів, підвищуючи загальну стійкість системи.

Міжнародна співпраця та залучення інвестицій є критично необхідними для досягнення амбітних цілей. Інвестиції в українські сучасні енерготехнології розцінюються як внесок у зміцнення не лише України, а й європейської енергетичної безпеки. Плани зеленого переходу вимагають безпрецедентних капіталовкладень: нарощування сонячної генерації до 94 ГВт потребує понад \$62 мільярди, встановлення майже 140 ГВт вітрової енергетики – понад \$130 мільярдів, а будівництво 38 ГВт систем Energy Storage – понад \$25 мільярдів. Для фінансової підтримки відновлювальних робіт активно використовується Фонд підтримки енергетики України, створений при Секретаріаті Енергетичного Співтовариства. У сфері ядерної енергетики, яка залишається основою українського енергобалансу, Велика Британія надала вагому підтримку, зокрема, оголосивши про намір надати кредитну гарантію на 192 мільйони фунтів стерлінгів для забезпечення послуг зі збагачення урану. Цей крок є стратегічним для повної диверсифікації постачання ядерного палива та усунення залежності від російських джерел. Крім того, Міжнародне енергетичне агентство (МЕА) надає технічну експертизу, сприяючи підвищенню кваліфікації українських фахівців, що є необхідним для успішного впровадження інноваційних рішень, таких як smart grid. Таким чином, енергетична стратегія України є комплексним планом, що поєднує внутрішню децентралізацію та технологічну модернізацію з потужною міжнародною підтримкою та фінансовими інвестиціями.

Основні напрями вдосконалення державної політики енергетичної

безпеки України мають бути спрямовані на створення стійкої, децентралізованої та технологічно інноваційної енергосистеми, що відповідає принципам сталого розвитку та європейської інтеграції:

- децентралізація та гнучкість енергосистеми – необхідно перейти від централізованих моделей енергопостачання до мережових і «розумних» систем, що поєднують традиційні та відновлювані джерела енергії, з можливістю автономного функціонування на рівні регіонів і громад;

- інтеграція відновлюваних джерел енергії – пріоритетом є активне впровадження сонячної, вітрової, біо- та гідроенергетики, розвиток технологій накопичення та зберігання енергії, що підвищують стабільність енергопостачання та зменшують залежність від імпорту викопного палива;

- модернізація інфраструктури – потрібне прискорення оновлення електромереж відповідно до стандартів ЄС, розбудова розподілених енергетичних систем і створення умов для інтеграції нових об'єктів генерації та акумуляційних потужностей;

- підвищення енергоефективності та «розумне» споживання – державна політика має стимулювати скорочення енергоспоживання через цифровізацію обліку, впровадження енергоощадних технологій і підтримку програм «розумного споживання» у комунальному та промисловому секторах;

- інвестиційна та фінансова підтримка – доцільно розробити стимули для залучення приватних і міжнародних інвестицій у сферу чистої енергетики, зокрема через податкові пільги, «зелені» облігації та партнерство з міжнародними фінансовими інституціями;

- гармонізація з європейською енергетичною політикою – Україна має синхронізувати свої стратегічні документи з ініціативами REPowerEU, Fit for 55 і Європейською Зеленою угодою, орієнтуючись на досягнення кліматичної нейтральності та диверсифікацію джерел постачання;

- удосконалення нормативно-правової бази – варто спростити процедури підключення нових енергетичних об'єктів, стимулювати створення місцевих енергетичних кооперативів, упроваджувати гнучкі тарифні моделі та

механізми підтримки мікрогенерації;

– посилення інституційного потенціалу та стратегічного планування – удосконалення системи управління ризиками, стратегічного прогнозування та координації дій між державними і місцевими органами влади, що забезпечить адаптивність енергетичної політики до кризових ситуацій.

Таким чином, оновлення політики енергетичної безпеки України має бути спрямоване не лише на подолання наслідків війни, а й на формування нової парадигми енергетичного розвитку стійкої, децентралізованої та інтегрованої у європейський енергетичний простір.

У поствоєнний період державна політика у сфері енергетичної безпеки має бути переосмислена через призму публічного управління, орієнтованого на ефективну координацію, стратегічне планування, прозорість рішень і стійкість інституцій. Реформування енергетичного сектору повинно поєднувати принципи децентралізації, інноваційності та інтеграції в європейський енергетичний простір, що відповідає положенням Енергетичної стратегії України на період до 2050 року та ініціативам REPowerEU ЄС та має включати наступні заходи:

– посилення інституційної спроможності органів публічного управління – необхідно створити ефективну систему вертикальної та горизонтальної координації між центральними, регіональними та місцевими органами влади. Доцільно запровадити міжвідомчий координаційний центр із питань енергетичної безпеки, який забезпечуватиме моніторинг ризиків, стратегічне прогнозування та кризове реагування;

– стратегічне планування та управління ризиками – публічне управління має перейти від реактивного до проактивного моделювання сценаріїв, зокрема через запровадження національної Дорожньої карти енергетичної відбудови із визначеними цілями на 3–5–10 років. Варто використовувати сучасні цифрові аналітичні інструменти для управління даними та прогнозування загроз;

– удосконалення нормативно-правового та регуляторного середовища – подальша гармонізація законодавства з *acquis communautaire* ЄС, зокрема

щодо функціонування енергоринку, процедур підключення нових потужностей і механізмів державно-приватного партнерства. Важливо посилити незалежність і спроможність регулятора (НКРЕКП) забезпечувати баланс між ринковими та соціальними інтересами;

– інституціоналізація децентралізованого управління – закріпити у державній політиці принцип енергетичного самоврядування громад створення локальних енергетичних планів, муніципальних кооперативів та мікромереж на основі ВДЕ. Такий підхід забезпечить гнучкість системи управління та наблизить ухвалення рішень до споживача;

– цифровізація публічного управління енергетичною сферою – розвивати електронні системи моніторингу, цифровий облік енергії, «розумне» управління попитом (smart demand response) і відкриті бази даних для забезпечення прозорості енергетичних процесів. Це сприятиме підвищенню довіри до державних інститутів і залученню інвестицій;

– розвиток кадрового потенціалу та аналітичної спроможності – підготовка фахівців з енергетичного менеджменту та безпеки у сфері публічного адміністрування, створення системи безперервного навчання для державних службовців на базі кращих практик ЄС і Міжнародного енергетичного агентства;

– прозорість, підзвітність і громадська участь – розвивати механізми громадського моніторингу, енергетичних консультацій і відкритого доступу до даних про стан енергосистеми;

– міжнародна координація та фінансова мобілізація – Україна має активно інтегруватися у європейські управлінські платформи (ENTSO-E, Energy Community, EBRD) для координації стратегій і залучення фінансування реконструкційних та «зелених» проєктів. Це посилить інституційний суверенітет і здатність держави реалізовувати довгострокову політику безпеки.

Отже, удосконалення державної політики енергетичної безпеки України передбачає системну трансформацію від реактивного реагування на кризи до

стратегічного розвитку стійкої, інноваційної, кліматично нейтральної та децентралізованої енергетичної системи. Ця трансформація має спиратися на світові стандарти, партнерство з ЄС і міжнародними енергетичними організаціями, водночас зберігаючи національні пріоритети енергетичного суверенітету та безпеки.

Висновки до 3 розділу

Порівняльний аналіз показав, що ефективна енергетична стратегія поєднує короткострокові заходи реагування з довгостроковими трансформаціями систем. Стійкі моделі базуються на інтегрованому плануванні, диверсифікації постачань, розвитку інституційної спроможності, міжнародній кооперації та захисті критичної інфраструктури. Досвід провідних країн демонструє, що поєднання відновлюваних джерел, енергоефективності та інновацій забезпечує стійкість систем до ризиків, водночас врахування інвестиційних лагів, вузьких місць у постачанні та соціальних обмежень потребує збалансованого поєднання технічної ефективності, прозорого фінансування та соціального захисту.

Практики ЄС показують, що для енергетичної безпеки та стійкості важливі диверсифікація джерел, розвиток «зеленої» енергетики та децентралізованих систем, інтеграція ринків і міжнародне співробітництво. Законодавчі пакети ЄС забезпечують конкуренцію, прозорий доступ до мереж і захист прав споживачів. Відновлювані джерела, ядерна енергетика та перехідне паливо зменшують залежність від зовнішніх постачальників, а стратегічні резерви та координація операторів підвищують стійкість систем. Для України важливо адаптувати ці практики, щоб забезпечити енергетичну безпеку, конкурентоспроможність і сталий розвиток.

Сучасна стратегія передбачає диверсифікацію енергоресурсів, розвиток відновлюваних джерел енергії, модернізацію інфраструктури, підвищення енергоефективності та цифровізацію енергетичних процесів. Водночас важливим є поступовий перехід до децентралізованої, ринково орієнтованої та

кліматично нейтральної системи, що відповідає стандартам ЄС і зміцнює енергетичний суверенітет України.

У поствоєнний період державна політика енергетичної безпеки України має бути спрямована на вдосконалення системи публічного управління, орієнтованої на стійкість, децентралізацію та європейську інтеграцію. Війна засвідчила вразливість централізованої моделі енергопостачання, тому ключовим завданням є формування адаптивного управління, здатного ефективно координувати дії органів влади, бізнесу та громад на всіх рівнях. Необхідно розвивати стратегічне планування, цифрові інструменти моніторингу ризиків, а також інституційні механізми державно-приватного партнерства.

Таким чином, реформування політики енергетичної безпеки поєднує стратегічний розвиток, інноваційність та інтеграцію з міжнародними практиками, що дозволяє гарантувати стабільність енергопостачання та забезпечити сталий розвиток держави в післявоєнний період.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження доходимо до наступних висновків.

1. Визначено сутність, зміст та ключові складові поняття «енергетична безпека». З'ясовано, що енергетична безпека є ключовим компонентом національної безпеки, що забезпечує безперебійне постачання енергоресурсів, стабільний розвиток економіки та функціонування соціальної інфраструктури держави. В науковій літературі сформувалися два основні підходи до визначення енергетичної безпеки: вузький, що акцентує на фізичній надійності та технічному забезпеченні енергопостачання, та широкий, який охоплює економічні, політичні, екологічні та соціальні аспекти.

Визначено, що ключовими складовими енергетичної безпеки є доступність ресурсів, їх економічна ефективність, надійність постачання, стійкість енергетичної системи до внутрішніх і зовнішніх загроз, екологічна безпека та забезпечення енергетичного суверенітету.

Показано, що вітчизняне та міжнародне законодавство, а також науковці підкреслюють важливість інтеграції енергетичної безпеки у загальну систему національної безпеки, враховуючи інтереси держави, потреби населення та розвиток енергетичної політики у довгостроковій перспективі.

Обґрунтовано, що забезпечення енергетичної безпеки є стратегічною функцією держави, що передбачає збалансовану енергетичну політику, ефективне використання ресурсів та мінімізацію ризиків зовнішніх і внутрішніх загроз. Формування механізмів енергетичної безпеки держави залежить від наявності власних ресурсів, рівня економічного розвитку, геополітичного положення та структурних особливостей енергетичного сектору, що визначає специфіку національних стратегій забезпечення стабільного постачання енергії.

2. Розглянуто теоретичні підходи до формування державної політики у сфері енергетичної безпеки. Показано, що енергетична безпека є

багатовимірним та стратегічно важливим об'єктом державної політики, який поєднує правові, економічні, політичні, соціокультурні та екологічні аспекти. Вона виступає складовою публічного адміністрування, що забезпечує стабільне функціонування енергетичної системи, розвиток економіки та соціальну стабільність держави.

З'ясовано, що формування та реалізація державної політики у сфері енергетики є цілеспрямованим процесом, який враховує взаємозалежність соціально-економічних, політичних та культурних детермінант і реалізується через владні інституції та активну участь громадських і соціальних спільнот. Специфіка енергетичної безпеки як непорушного пріоритету держави обумовлює необхідність спеціалізованих механізмів її формування, адміністрування та контролю, що забезпечує національну стабільність та безпеку.

Доведено, що теоретичні підходи, такі як неореалізм, неоліберальний інституціоналізм, конструктивізм, політична економія та концепція стійкості (*resilience-based approach*), дозволяють комплексно оцінювати проблеми енергетичної політики, визначати її стратегічні завдання та адаптувати державні механізми до сучасних викликів. Інституційні та політологічні підходи підкреслюють роль формальних та неформальних правил, участь громадянського суспільства, легітимність та прозорість рішень, що підвищує ефективність і стабільність політики у сфері енергетичної безпеки.

Обґрунтовано, що для України важливою є інтеграція міжнародних теоретичних напрацювань із специфікою національної енергетики, адаптація державної політики до умов геополітичних і економічних загроз, а також розвиток нормативно-правової бази та інституційної спроможності.

Визначено, що основними напрямками державної енергетичної політики визначено диверсифікацію джерел і маршрутів постачання енергоносіїв, оптимальне використання місцевих ресурсів, розвиток відновлюваних джерел енергії, формування конкурентного енергетичного ринку, забезпечення енергоефективності та екологічної безпеки, підвищення якості послуг та

захист інтересів споживачів, а також поступове наближення законодавства України до норм ЄС. Показано, що формування державної політики у сфері енергетичної безпеки має бути системним, комплексним і стратегічно орієнтованим процесом, який інтегрує національні пріоритети з міжнародними практиками та забезпечує довгострокову стійкість, ефективність і безпеку енергетичного сектору країни.

3. Досліджено правові засади енергетичної політики України, що формуються як у площині міжнародного, так і національного права, забезпечуючи комплексне регулювання відносин у сфері енергетичної безпеки. Визначено, що міжнародно-правові акти (Європейська енергетична хартія, Договір до Енергетичної хартії, Протокол з питань енергоефективності, а також Паризька угода тощо) закладають основу для розвитку сталих і прозорих енергетичних ринків, визначають стандарти енергоефективності та екологічної відповідальності, сприяють формуванню єдиних правил транзиту, інвестицій та торгівлі енергоресурсами. Європейські документи, зокрема Енергетична стратегія ЄС 2014 року, Договір про заснування Енергетичного співтовариства (2005), Регламент ЄС 2016/631 та інші формують нормативне підґрунтя для інтеграції України до європейського енергетичного простору. Їх реалізація сприяє диверсифікації джерел постачання, розвитку ринкової конкуренції, підвищенню рівня кіберзахисту критичної інфраструктури та гармонізації українського законодавства з європейським.

З'ясовано, що на національному рівні ключовими документами є Конституція України, закони у сфері енергетики та Енергетична стратегія України до 2050 року, що визначають основи державної політики щодо ефективного використання ресурсів, переходу до кліматично нейтральної економіки та зменшення залежності від імпорتنих енергоносіїв. Зокрема, Енергетична стратегія України 2050 року відображає системний перехід від сировинної моделі до інноваційної, орієнтованої на розвиток відновлюваних джерел енергії, енергоефективності та децентралізації енергетичного управління.

4. Проаналізовано поточний стан та проблеми реалізації стратегії енергетичної безпеки України в умовах війни та геополітичної нестабільності. Доведено, що в умовах війни та геополітичної нестабільності держава стикається з підвищеними ризиками щодо сталого постачання енергоресурсів і функціонування інфраструктури. Історичний аналіз показав, що Україна поступово трансформувала свою енергетичну політику: від радянської централізованої моделі до прагнення енергетичної самодостатності, диверсифікації джерел постачання, розвитку відновлюваної енергетики та підвищення енергоефективності.

Встановлено, що повномасштабне вторгнення 2022 року призвело до системних руйнувань енергетичної інфраструктури, втрати потужностей у атомній, тепловій та гідроенергетиці, а також скорочення видобутку вугілля та газу. Водночас державна політика зосереджена на відновленні, модернізації, розвитку ВДЕ, енергоефективності та інтеграції з європейськими ринками. Визначено, що особлива увага приділяється децентралізованій генерації, створенню «розумних мереж» та накопичувачів енергії.

З'ясовано, що серед ключових проблем залишаються: залежність від імпорту енергоресурсів, низький рівень розвитку відновлюваної енергетики, олігархічний вплив на стратегічні рішення, необхідність модернізації атомного сектору та розширення експорту до Європи. Вирішення цих проблем потребує координації державного управління, приватного сектору та міжнародних партнерів, а також залучення інвестицій у сучасні енерготехнології.

Встановлено, що стратегічні документи (Енергетична стратегія України до 2050 року та Національний план з енергетики та клімату до 2030 року) визначають пріоритети розвитку, включно з декарбонізацією, модернізацією мереж, розвитком зеленої генерації та впровадженням малих модульних реакторів. Інтеграція в європейський енергетичний простір, міжнародна співпраця та фінансова підтримка є ключовими чинниками зміцнення енергетичної безпеки.

Обґрунтовано, що енергетична безпека України в умовах війни та геополітичної нестабільності є комплексним явищем, що потребує інтегрованих рішень у сфері державної політики, технологічного розвитку, економічного планування та міжнародної співпраці.

5. Проведено порівняльний аналіз політики енергетичної безпеки країн світу, визначено, що вона є ключовим чинником сталого розвитку не тільки для окремих держав, а й для міжнародної спільноти в цілому, що зумовлює підвищену увагу до формування ефективної національної та регіональної енергетичної політики. Встановлено відсутність універсального підходу до регулювання енергетичної безпеки, що пояснюється динамічністю енергетичної сфери та залежністю від політичних, економічних і технологічних чинників. Водночас визначено, що у базових законодавчих актах переважно закріплюються пріоритети енергетичної безпеки та створюються інституційні механізми її забезпечення.

Показано, що законодавчі та стратегічні документи США та ЄС демонструють комплексний підхід до енергетичної безпеки, який включає створення стратегічних резервів, визначення центральних органів управління, стандарти захисту критичних об'єктів, механізми фінансування та запобігання монополізації ринку, а також контроль за іноземними інвестиціями.

Встановлено, що національні стратегії провідних держав поєднують термінові заходи реагування на постачальницькі шоки з довгостроковими інституційними та технологічними перетвореннями енергосистем, що підвищує їх стійкість до геополітичних, кліматичних та техногенних ризиків. Досвід США демонструє ефективність принципів диверсифікації постачання, стійкості системи, інтеграції держав та оперативного отримання критичної інформації, а також високий рівень міжурядової координації та інтеграції ризик-менеджменту, кіберстійкості та готовності до відновлення критичної інфраструктури.

Досвід США, країн-учасниць ЄС, Великої Британії та Китаю показав, що сучасна енергетична стратегія поєднує розвиток відновлюваних джерел

енергії, підвищення енергоефективності, диверсифікацію постачань, інноваційні технології та заходи щодо захисту критичної інфраструктури.

Обґрунтовано, що найбільш ефективні політики енергетичної безпеки синтезують коротко- та довгострокові заходи, забезпечують інтегроване стратегічне планування, диверсифікацію джерел та маршрутів постачання, розвиток нормативно-інституційної спроможності та активну міжнародну кооперацію. Водночас існують загальні виклики: розрив у часі між інвестиціями та результатами, потенційні слібки місця у ланцюгах постачання, соціально-політичні обмеження, пов'язані з витратами переходу, що потребує поєднання технічної ефективності, прозорих механізмів фінансування та заходів соціального захисту.

Визначено, що стійкі та успішні політики енергетичної безпеки забезпечують мінімізацію ризиків енергетичних збоїв та сприяють прийнятному для суспільства переходу до декарбонізованої економіки.

6. Проведено оцінку практики диверсифікації, децентралізації та розвитку «зеленої» енергетики в ЄС і їх значення для України. Визначено, що вони демонструють комплексний підхід до забезпечення енергетичної безпеки, сталого розвитку та підвищення ефективності енергетичних систем. Інтегровані енергетичні ринки дозволяють оптимально використовувати відновлювані джерела енергії, вирівнювати пікові навантаження та забезпечувати стабільність постачання електроенергії в різних регіонах. Законодавчі ініціативи ЄС, такі як Третій та Четвертий енергетичні пакети, сприяють лібералізації ринків, впровадженню прозорих правил доступу до мереж, підвищенню конкуренції та захисту прав споживачів, що забезпечує економічні вигоди та стійкість енергосистем.

Доведено, що диверсифікація джерел енергії, включаючи розвиток відновлюваних джерел, ядерної енергетики та використання природного газу як перехідного палива, дозволяє зменшити залежність від окремих постачальників та підвищити енергетичну незалежність держав. Децентралізовані системи розподіленої генерації підвищують локальну

стійкість і забезпечують надійність постачання навіть у разі зовнішніх потрясінь.

Визначено, що міжнародне та регіональне співробітництво, інтеграція ринків та енергетична дипломатія сприяють колективній стійкості та безпеці енергопостачання. Використання стратегічних резервів, координація діяльності операторів мереж та незалежних регуляторів забезпечує надійність і прогнозованість роботи енергосистем.

Аналіз досвіду ЄС демонстрував, що системне поєднання правових, технічних, економічних та міжнародних заходів створює передумови для ефективного переходу до сталих та екологічно безпечних енергетичних систем, підвищення енергоефективності та скорочення викидів вуглецю. Доведено, що для України адаптація цих практик є важливою, оскільки відмова від впровадження європейських стандартів може призвести до економічних втрат та зниження конкурентоспроможності на європейських ринках.

7. З'ясовано напрями адаптації та реформування державної політики енергетичної безпеки в Україні та розроблено пропозиції щодо вдосконалення такої політики з урахуванням міжнародного досвіду. З'ясовано, що державна політика у сфері енергетичної безпеки України в умовах війни пройшла глибоку трансформацію від орієнтації на стабільність постачання ресурсів до формування комплексної моделі енергетичної стійкості, заснованої на децентралізації, інноваціях та європейській інтеграції. Військова агресія РФ виявила критичні вразливості централізованої енергосистеми, що зумовило необхідність перегляду управлінських підходів і переходу до адаптивного, стратегічно спрямованого публічного управління енергетичною сферою.

Доведено, що визначальним напрямом реформування є розбудова ефективної системи публічного управління енергетичною безпекою, здатної забезпечити координацію між центральними, регіональними та місцевими рівнями влади, впровадження інноваційних управлінських рішень і стратегічне прогнозування ризиків. Така система має базуватися на принципах

відкритості, підзвітності, децентралізації та цифровізації процесів прийняття рішень. Показано, що підвищення інституційної спроможності органів влади у сфері енергетики, створення міжвідомчого координаційного центру з питань енергетичної безпеки, розроблення національної дорожньої карти енергетичної відбудови та впровадження інструментів «розумного управління» становлять ключові управлінські пріоритети поствоєнного періоду. Не менш важливим завданням є зміцнення нормативно-правової бази у напрямі гармонізації з європейським енергетичним законодавством та механізмами державно-приватного партнерства. Інституціоналізація децентралізованого управління, розвиток місцевих енергетичних планів і кооперативів дозволить забезпечити гнучкість системи та наблизити ухвалення рішень до громадян.

Обґрунтовано, що Україна має орієнтуватися на європейську модель стійкої енергетики, що передбачає розвиток відновлюваних джерел енергії, запровадження технологій накопичення, інтеграцію до європейського енергоринку (ENTSO-E), а також впровадження принципів Європейського зеленого курсу та ініціативи REPowerEU. У цьому контексті важливими є інвестиції у «зелені» технології, розбудову мікромереж, цифрову трансформацію сектору та розвиток людського капіталу через підготовку фахівців у сфері енергетичного менеджменту та безпеки.

Вдосконалення державної політики енергетичної безпеки України має відбуватися у межах нової управлінської парадигми від реактивного реагування до стратегічного, ризик-орієнтованого і децентралізованого публічного управління. Це забезпечить формування стійкої, інноваційної, кліматично нейтральної енергосистеми, інтегрованої у європейський простір і спроможної гарантувати енергетичний суверенітет держави навіть в умовах глобальних криз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. №9, 2013. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>
2. Баранов О. А. Об'єкт правовідносин в інформаційному праві. *Інформація і право*. 2013. № 3(9). С. 58-64. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2013.3\(9\).272366](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2013.3(9).272366)
3. Бобров Є.А. Енергетична безпека держави: Монографія. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2013. 308 с.
4. Валевський О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. Київ : НІСД, 2001. 242 с.
5. Герман Галущенко_ Україна стане Енергетичним хабом Європи, наше майбутнє – це мікс атомної і зеленої генерації. 02.01.2025. *Міністерство енергетики України*. <https://mev.gov.ua/novyna/herman-halushchenko-ukrayina-stane-enerhetychnym-khabom-yevropy-nashe-maybutnye-tse-miks>
6. Грабович Т.А. Вплив розвитку ринку світових енергоресурсів на міжнародно-правове забезпечення енергетичної безпеки ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 190-193.
7. Дейна А. Ю. Теоретичні основи статистичного забезпечення регулювання енергонезалежності України. *Економіка і організація управління*. 2017. Вип. 1. С. 160–170.
8. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї. 1994. *Законодавство України*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056#Text
9. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства від 25.10.2005. *Законодавство України*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926#Text
10. Долін В. В., Забулонов Ю. Л., Копиленко О. Л., Шраменко І. Ф. Глобальні тенденції в атомній енергетиці. *Геотехнічна механіка*. 2022. № 36. С. 5-13. <https://doi.org/10.32782/geotech2022.36.01>

11. Дудченко О. Альтернативні джерела енергоресурсів в Українському Причорномор'ї: Аналітична записка. 2010. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/alternativni-dzherela-energoresursiv-v-ukrainskomu-prichornomori>
12. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.
13. Енергетична стратегія. 08.02.2022. *Міністерство енергетики України*. <https://mev.gov.ua/reforma/enerhetychna-stratehiya-0>
14. Європейська енергетична хартія: Заключний документ Гаазької конференції від 17.12.1991; ОБСЄ. Законодавство України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_061#Text
15. Земляний М.Г. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи. *Стратегічна панорама*. 2009. № 2. С. 56-64.
16. Ільницька, У. В. Імплементация спільної енергетичної політики європейського Союзу та реалізація безпекових енергетичних ініціатив через співробітництво ЄС з міжнародними організаціями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 47. С. 36-40. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/47_2023ua/9.pdf
17. Коваленко Ю., Лазаренко Д., Марченко О. Енергетична безпека країни під час війни: бар'єри та перспективи подолання. *Herald of KhmNU. Economic sciences*. 2024. Т. 326, № 1. С. 262–266. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-41>
18. Лісовий А. В., Андрух О. В. Енергетична безпека України: виклики війни та перспективи відновлення економічного потенціалу. *Український економічний часопис*. 2025. № 8. С. 40-43. <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-8-7>

19. Лісовий А. Енергетична безпека України: другий рік війни. *Modeling the development of the economic systems*, 2024. №1. С. 124–129. <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-17>
20. Манжул І. Американський досвід забезпечення енергетичної безпеки. *Адміністративне право*. 2015. №8. С. 37-41.
21. Медвідь Ф.М. Енергетична безпека України: становлення національної стратегії. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та ПУ*. 2024. № 1(24). С. 201–206. <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/3689>
22. Микитенко В. На чому базується енергетична безпека держави. *Вісник НАН України*. 2005. № 3. С. 41–47.
23. Мітюшкіна, Х. С. Створення інтегрованих регіональних енергоринків в умовах розвитку глобалізації. *Економічний аналіз*. 2011. 9(1), 7-10. <https://ea21journal.world/wp-content/uploads/2022/04/ea-v116-02.pdf>
24. Організаційно-правові засади публічного управління та адміністрування : конспект лекцій / Укладач А.Л. Помаза-Пономаренко. Харків : НУЦЗУ, 2020. 54 с.
25. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття / під заг. ред. А. К. Шидловського, М. П. Ковалка. Київ : ЕЗ, 2001. 400 с.
26. Посилення стійкості енергосистеми і зміцнення енергобезпеки – пріоритети співпраці України з Міжнародним енергетичним агентством. 2023. *Міністерство енергетики України*. <https://mev.gov.ua/novyna/posylennya-stiykosti-enerhosystemy-i-zmitsnennya-enerhobezpeky-priorytety-spivpratsi>
27. Про електроенергетику : Закон України від 16 жовт. 1997 р. № 575/97-ВР. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%8098>
28. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21.10.2021 № 1818-IX. *Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#n436>

29. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. *Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

30. Про заходи з нейтралізації загроз в енергетичній сфері: рішення РНБО України від 30.07.2021. *Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0056525-21#Text>

31. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

32. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 року. *Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>

33. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року "Про заходи з нейтралізації загроз в енергетичній сфері: Указ Президента України від 28.08.2021 № 452/2021. *Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/2021#n5>

34. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лип. 2013 р. № 1071-р. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>

35. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>

36. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року. розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text>

37. Про схвалення Національного плану з енергетики та клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінет Міністрів України від 25.06.2024 № 587-р. *Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2024-p#Text>

38. Прокіп А.В. Гарантування енергетичної безпеки: минуле, сьогодення, майбутнє: монографія. Львів: ЗУКЦ, 2011. 154 с.

39. Романов В. Є. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження / В. Є. Романов, О. М. Рудік, Т. М. Брус. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2003. 72 с.
40. Рябець Н., Тимків І. Глобальна енергетична безпека: концепт, фактори та шляхи забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-120>
41. Стійке та децентралізоване електропостачання - пріоритетний напрям у співпраці з німецькими партнерами. 2023. *Міністерство енергетики України*. <https://mev.gov.ua/novyna/stiylke-ta-detsentralizovane-elektropostachannya-priorytetnyy-napryam-u-spiivpratsi-z>
42. Суходоля О. М. Проблеми визначення сфери регулювання енергетичної безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1 (49). С. 5–17.
43. Суходоля О. М. Стійкість критичної енергетичної інфраструктури та життєдіяльності громад : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2024. 160 с. <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidy/stiylkist-krytychnoyi-enerhetychnoyi-infrastruktury-ta>
44. Тертичка В.В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
45. Ткаченко С.В. Енергетична безпека України в умовах глобалізації світової економіки. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 213. С. 119-120. <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/64788>
46. Третій та четвертий енергопакети ЄС. <https://www.ukraine-learns.org/wp-content/uploads/2019/08/Енергопакети-003.pdf>
47. Турчин, Я. Енергетична дипломатія як важлива складова зовнішньої політики держави. *Соціально-гуманітарне знання*. 2016. 2(2), 55-61. <https://science.lpnu.ua/uk/shv/vsi-vypusky/tom-2-chyslo-2-2016/energetychna-diplomatiya-yak-vazhlyva-skladova-zovnishnoyi>
48. Угода про співробітництво в галузі вивчення, розвідки і використання мінерально-сировинних ресурсів від 27.03.1997. *Законодавство України*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_019#Text

49. Україна є частиною інтеграції ринків газу та електроенергії Центральної та Південно-Східної Європи. 2023. *Міністерство енергетики України*. <https://mev.gov.ua/novyna/ukrayina-ye-chastynoyu-intehratsiyi-rynktiv-hazu-ta-elektroenerhiyi-tsentralnoyi-ta-pivdenno>
50. Уряд спростив умови реалізації проєктів розподіленої генерації. 2024. *Міністерство енергетики України*. <https://mev.gov.ua/novyna/uryad-sprostyv-umovy-realizatsiyi-proyektiv-rozpodilenoji-heneratsiyi>
51. Фрайєр, Е., Ліщинський. І., Лизун, М. Розвиток відновлювальної енергетики: досвід східної Німеччини для України». *Журнал європейської економіки*. вип. 20, вип. 3, Грудень 2021. с. 464-483, <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1550>
52. Цулаїя Г. З. Енергетична безпека як об'єкт державної політики України. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 413-419. <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.54>
53. Черняченко Г., Мітюшкіна Х. С. Теоретичні підходи до визначення енергетичної безпеки країни. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2011. № 1. С. 25–35. <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4225>
54. Чичулін В. П., Чичуліна К. В. Енергетична безпека країни: порівняльний аналіз та удосконалення нормативної бази енерго-, ресурсозбереження будівель в Україні та ЄС. *Економіка і регіон*. Полтава, ПНТУ. 2017. № 3(64). С. 38–47. [https://doi.org/10.26906/EiR.2017.3\(64\).874](https://doi.org/10.26906/EiR.2017.3(64).874)
55. Чорній В. Вплив війни на енергетичну систему України. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2022. №2, Том 2. С.196-202. [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2\(2\)-31](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-31). С. 199.
56. Шевцов А.І., Земляний М.Г., Дорошкевич А.З. Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення / За ред. А.І. Шевцова. Дніпропетровськ: Пороги, 2002. 264 с.

57. Шевченко О.М. Енергетична безпека країни: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Енергоефективність та енергозбереження: економічний, технічний та агроекологічний аспекти* : кол. моногр. Полтава, 2018. С. 34–39.
58. Яковюк І. В., Цвеліх М. П. Енергетична безпека Європейського Союзу в умовах російської агресії проти України. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 160. С. 170–191. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.274518>
59. Яковюк І., Єфремова К., Новіков Є. Енергетична безпека в умовах геополітичної нестабільності. *Право та інновації*. 2022. № 4(40). С. 37–44. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-4\(40\)-6](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-4(40)-6)
60. Яровой Т. С. Особливості сучасної енергетичної політики в системі забезпечення національної безпеки: зарубіжний досвід. *Право та державне управління*. 2025. № 1. С. 176-182. <https://orcid.org/0000-0002-7266-3829>
61. Adler E. Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations*. 1997. Vol. 3, No. 3. P. 319–363. <https://doi.org/10.1177/1354066197003003003>
62. Bradshaw M., Bridge G., Bouzarovski S., Watson J. And Dutton J. The UK's Global Gas Challenge - Research Report (UKERC: London). 2014. <https://d2e1qxpsswcpgz.cloudfront.net/uploads/2020/03/uks-global-gas-challenge.pdf>
63. British energy security strategy / Department for Energy Security and Net Zero; Department for Business, Energy & Industrial Strategy; Prime Minister's Office. April 2022. *GOV.UK*. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/626112c0e90e07168e3fdb3/british-energy-security-strategy-web-accessible.pdf>
64. Building a Resilient UK Energy System: Working Paper / M. Chaudry, P. Ekins, K. Ramachandran [et al]. THE UK ENERGY RESEARCH CENTRE, 2011. 113 p. https://nora.nerc.ac.uk/id/eprint/16648/1/UKERC_energy_2050_resilience_Res_Report_2011.pdf
65. Cherp A., Jewell J. The concept of energy security: Beyond the four As.

Energy Policy. 2014. Vol. 75. P. 415–421.
<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.09.005>

66. Colgan J. D. Fueling the Fire: Pathways from Oil to War. *International Security*. 2013. Vol. 38, No. 2. P. 147–180.
<https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2019/07/fueling-the-fire-pathways-from-oil-to-war.pdf>

67. Convention on Assistance in the Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency. Vienna, 26 September 1986.
<https://www.iaea.org/publications/documents/infciacs/convention-assistance-case-nuclear-accident-or-radiological-emergency>

68. Defining energy security. *IEA*.
<https://www.iea.org/topics/energysecurity/whatisenergysecurity>

69. Derhachova V., Kravchenko M., Kuznietsova K., Kotsko T. Ukraine's energy policy: analysis and development strategy. *POLITYKA ENERGETYCZNA – ENERGY POLICY JOURNAL*. 2020. Vol. 23. Issue 4. P. 67–90. https://epj.min-pan.krakow.pl/pdf-128598-60345?filename=Ukraine_s+energy+policy_.pdf

70. Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-related products. *Official Journal of the European Union*. 2009. No L 285. P. 10–35. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0125>

71. Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC. *Official Journal of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0072&from=EN>

72. Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC. *Official Journal of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/73/oj/eng>

73. Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC. *Official Journal of the European Union*. 2012. No L 315. P. 1–56. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0027>

74. Energy strategy Austria. 2020. <https://gruenstattgrau.at/wp-content/uploads/2020/10/energy-strategy-austria.pdf>

75. European Commission. REPowerEU plan : Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions / European Commission. Brussels : European Commission, 2022. *Official Journal of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022DC0230>

76. European Energy Security Strategy. 2014. *Official Journal of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A52014DC0330>

77. Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action (BMWK). Federal Government Report on Energy Research 2023. *Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action*. <https://www.bmwk.de/Redaktion/EN/Downloads/F/federal-government-report-on-energy-research-2023.pdf>

78. Fung A., Wright E. O. Deepening Democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance. London: Verso, 2003. 320 p. <https://doi.org/10.1521/siso.2006.70.4.566>

79. Goldthau A. Energy Diplomacy in Trade and Investment of Oil and Gas. *Global Energy Governance: The New Rules of the Game*; Goldthau, A., Witte, J.M., Eds.; Brookings Institution Press: Washington, DC, USA, 2010. P. 25-48. https://www.researchgate.net/publication/280609770_Energy_Diplomacy_in_Trade_and_Investment_of_Oil_and_Gas

80. Graaf Th. The Politics and Institutions of Global Energy Governance. London: Palgrave Macmillan, 2013. 200 p. <https://doi.org/10.1057/9781137320735>
81. Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy / European Commission. Brussels, 2006. COM(2006) 105 final. *Official Journal of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0105>
82. Hall P. A., Taylor R. C. R. Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*. 1996. Vol. 44. No. 5. P. 936–957. <https://la.utexas.edu/users/chenry/core/Course%20Materials/Hall&TaylorPolStuds/9705162186.pdf>
83. Howlett M., Ramesh M., Perl A. Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009. 320 p.
84. International Energy Agency / OECD. Energy Policy Review – Norway 2022. *IEA* & *OECD*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/08/norway-2022-energy-policy-review_8dd73551/7411c642-en.pdf
85. Keohane R. O., Nye J. S. *Power and Interdependence*. Boston: Little, Brown, 1977. 326 p.
86. Kharazishvili Yu., Kwilinski A., Sukhodolia O., Dzwigol H., Bobro D., Kotowicz J. The Systemic Approach for Estimating and Strategizing Energy Security: The Case of Ukraine. *Energies*. 2021. Vol. 14. № 8. <https://www.mdpi.com/1996-1073/14/8/2126>
87. Klare M. Blood and Oil: The Dangers and Consequences of America's Growing Petroleum Dependency. New York: Henry Holt, 2004. 2867 p. <https://archive.org/details/bloodoil dangersc00klar/page/n1/mode/2up>
88. Krämer L.-M. Die Energiesicherheit Europas in Bezug auf Erdgas und die Auswirkungen einer Kartellbildung im Gassektor. Кельн, 2011. http://kups.ub.uni-koeln.de/3332/1/Dissertation_Luis_Martin_Kraemer.pdf
89. Lovins A. B., Lovins L. H. Brittle Power: Energy Strategy for National Security. Andover: Brick House Publishing Co., 2001. 469 p.

https://web.archive.org/web/20160402203813/http://www.natcapsolutions.org/publications_files/BrittlePower/BrittlePower_Parts123.pdf#

90. Ministry for the Ecological Transition (France). Draft updated National Energy and Climate Plan (NECP) 2021–2030. *Ministry for the Ecological Transition of France*. https://commission.europa.eu/publications/france-draft-updated-necp-2021-2030_en

91. Novikau, A. Energy Security in Security Studies: A Systematic Review of Twenty Years of Literature. *Central European Journal of International and Security Studies*. 2022. Vol. 17, № 3. P. 36-64. <https://doi.org/10.51870/PDDC2102>

92. Nuclear Energy in France. 2015. <https://fr.franceintheus.org/spip.php?article949>

93. OPEC Statute. *OPEC official website*. https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/OPEC_Statute.pdf

94. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 280 p. https://www.actu-environnement.com/media/pdf/ostrom_1990.pdf

95. Paris Agreement. Adopted by the Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change at its twenty-first session, Paris, 12 December 2015. Bonn: United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2015. 41 p. https://unfccc.int/sites/default/files/parisagreement_publication.pdf

96. Prokip A. Ukraine's Energy Outlook for the Remainder of 2024. 2024. *Wilson Center*. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraines-energy-outlook-remainder-2024>

97. Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects (Protocol to the Energy Charter). Lisbon, 17 December 1994. https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/1994_PEEREA.pdf

98. Regulation (EU) 2017/1369 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2017 establishing a framework for energy labelling and repealing Directive 2010/30/EU. *Official Journal of the European Union*. 2017. No L 198. P. 1–23.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1369>

99. Regulation (EU) 2016/631 of the European Parliament and of the Council of 14 April 2016 establishing a network code on requirements for grid connection of generators. 2016. *Official Journal of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32016R0631>

100. Regulation (EU) 994/2010 of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 concerning measures of safeguard security of gas supply and repealing Council Directive 2004/67/ EC.-22 p

101. *Risk Assessment Essentials for State Energy Security Plans* / U.S. Department of Energy. 2024. *U.S. Department of Energy*. <https://www.energy.gov/sites/default/files/2024-05/DOE%20CESER-Risk%20Assessment%20Essentials%20Guide%20for%20State%20Energy%20Security%20Plans.pdf>

102. Samadi S., Sadorsky P. Assessing the impact of renewable energy consumption on economic growth and CO2 emissions in OECD and non-OECD countries. *Renewable Energy*. 2020. № 145. P. 1465-1475.

103. Schmid L. Germany's Energy Transition: a Blueprint for European Energy Security? Washington: Heinrich Böll Stiftung, 2014. https://us.boell.org/sites/default/files/schmid_-_energy_security.pdf

104. Shuliak A., Shuliak N. Energy security as a guarantee of Ukraine's independence. *The Copernicus Journal of Political Studies* [online]. 6 listopad 2019. № 1. P. 85–98. <https://doi.org/10.12775/CJPS.2019.005>

105. Sovacool B. K. *Energy and Ethics: Justice and the Global Energy Challenge*. London ; New York : Palgrave Macmillan, 2013. 415 p.

106. Sovacool B. K., Dworkin M. H. Energy Justice: Conceptual Insights and Practical Applications. *Applied Energy*. 2015. Vol. 142. P. 435–444. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2015.01.002>

107. STATE ENERGY SECURITY PLAN GUIDANCE. 2024. *U.S. Department of Energy*. https://www.energy.gov/sites/default/files/2024-05/State%20Energy%20Security%20Plan%20Framework%20and%20Guidance_March%202024%20Update.pdf

108. Strojny J., Krakowiak-Bal A., Knaga Ja., Kacorzyk P. Energy Security: A Conceptual Overview. *Energies*. 2023. № 16(13). 5042. <https://doi.org/10.3390/en16135042>

109. Vashchenko Yu. V. State regulation in the energy sector of Ukraine: administrative and legal aspect : dissertation ... Dr. law Sciences : 12.00.07. Kyiv, 2015. 488 p.

110. Waltz K. N. *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1979. 251 p. <https://archive.org/details/theoryofinternat00walt>

111. Wendt A. *Social Theory of International Politics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 429 p.

112. World Energy Outlook 2022 – Analysis. *IEA*. https://iea.blob.core.windows.net/assets/fe7c251b-8651-4d3a-8362-0ffe3e50d37b/Executivesummary_WorldEnergyOutlook2022.pdf

113. Yergin D. *The New Map: Energy, Climate, and the Clash of Nations*. New York: Penguin Press, 2021. 544 p.